

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

DİNDARLIĞIN ÖLÜM KAYGISI İLE İLİŞKİNDE YAŞAM
SEVGİSİNİN ARACILIK ROLÜ

YAZAR
EMRAH KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. YAHYA TURAN

ORDU- 2023

TEZ KABUL SAYFASI

Emrah KILIÇ tarafından hazırlanan “**Dindarlığın Ölüm Kaygısı İle İlişkisinde Yaşam Sevgisinin Aracılık Rolü**” başlıklı bu çalışma, **14.08.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Yahya Turan Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi / İslami İlimler Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Üyesi Fatma Baynal Yalova Üniversitesi / İslami İlimler Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hızır Hacıkeleşoğlu Ordu Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

EMRAH KILIÇ

ÖZET

DİN PSİKOLOJİSİ

DİNDARLIĞIN ÖLÜM KAYGISI İLE İLİŞKİSİNDE YAŞAM SEVGİSİNİN ARACILIK MODELİ

EMRAH KILIÇ

Bu çalışmada dindarlığın ölüm kaygısı ile ilişkisinde yaşam sevgisinin aracı etkisinin belirlenmesi ve temel değişkenlerin demografik değişkenlerle arasındaki ilişki ve etkileşimlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modeli niteliğinde olan çalışmanın evreni Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan 362 personelden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklem kısmında 226 erkek ve 136 kadın yer almıştır. Örnekleme dâhil edilen gruba “İçsel-Dışsal Dini Güdülenme Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği, Yaşam Sevgisi Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz yapılırken ikili gruplar arası ilişki t test ile test edilirken, ikiden fazla analizlerinde ANOVA, ölçekler arası ilişkilerde sperman ve pearson korelasyon analiz teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular dindarlık ile ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu fakat yaşam sevgisinin dindarlık ve ölüm kaygısı ile ilişkisinde aracı bir rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Ölüm, Kaygı, Ölüm Kaygısı, Yaşam Sevgisi

ABSTRACT

PSYCHOLOGY OF RELIGION

THE MEDIATION MODEL OF LOVE FOR LIFE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIÖSITY AND DEATH ANXIETY

EMRAH KILIÇ

In this study, it was aimed to determine the mediating effect of love of life in the relationship between religiosity and death anxiety, and to reveal the relationship and interactions between basic variables and demographic variables. The universe of the study, which is a relational survey model, consists of 362 personnel working in the Presidency of Religious Affairs. The sample part of the study included 226 men and 136 women. "Internal-External Religious Motivation Scale, Death Anxiety Scale, Love of Life Scale" and "Personal Information Form" were applied to the group included in the sample. The data obtained as a result of the analysis were analyzed using SPSS and AMOS programs. While performing the analysis, the relationship between pairs was tested with the t-test, while ANOVA was used in more than two analyzes, and spearman and pearson correlation analysis techniques were used in the relationships between the scales. The findings of this study revealed that there are significant relationships between religiosity and death anxiety, but love of life does not have a mediating role in the relationship between religiosity and death anxiety.

Key Words : Religion, Religiosity, Death, Anxiety, Death Anxiety, Love of Life

TEŐEKKÖR

Bu araştırmanın konusu, deneysel çalışmaların yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında değerli fikirleri ile konulara farklı bakış açısı kazandırarak bu konuda düşüncelerimin şekillendiren, tezin başlangıç aşamasından sonuna kadar zamanını ve emeğini esirgemeyerek yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Yahya TURAN'a ve fikirleri ile tez esnasında bana yardımcı olmaya çalışan diğer hocalarıma ayrı ayrı teőekkr ederim.

Yüksek lisansa beraber başlayarak sonrasında aile olduğumuz eşim Cevahir KILIÇ ve kızımız Zeynep KILIÇ başta olmak üzere bu süreçte maddi manevi desteğini benden esirgemeyen anneme, babama ve tüm aileme sonsuz teőekkr ederim.

Emrah KILIÇ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
ŞEKİLLER	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. Error! Bookmark not defined.	
1.1	2
1.2	2
1.3	4
1.4	4
1.4.1	4
1.4.2	5
1.4.3	5
1.4.4	5
1.5	6
2. 7	
2.1	7
2.1.1	7
2.1.1.1	8
2.1.2	11
2.1.2.1	13
2.1.2.2	14
2.1.2.3	15
2.1.2.4	15
2.2	16
2.2.1	16
2.2.2	18
2.3	21
3. Error! Bookmark not defined.	
3.1	23
3.2	23
3.3	23
3.4	23
3.4.1	24
3.4.2	25
3.4.3	26
3.5	26
4. Error! Bookmark not defined.	
4.1	28
4.1.1	28
4.1.2	30

4.1.3	32	
4.2	34	
4.2.1	34	
4.2.2	36	
4.2.3	38	
4.3	40	
4.3.1	40	
4.3.2	41	
4.3.3	42	
4.4	43	
4.5	47	
4.6	49	
4.7	50	
5. Error! Bookmark not defined.		
KAYNAKLAR		56
EKLER		69
Ek 1. Dini Yönelim Ölçeği		69
Ek 2. Ölüm Anksiyetesi Ölçeği		71
Ek 3. Yaşam Sevgisi Ölçeği		72
Ek 4. Etik Kurul Kararı		73
ÖZGEÇMİŞ		74

TABLolar

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2. 1 Dindarlık Boyutları	13
Tablo 4. 1 Cinsiyet ve Dindarlık	28
Tablo 4. 2 Dindarlık ve Öğrenim Durumu	30
Tablo 4. 3 Öğrenim Durumu ile Dışsal Başa Çıkma Alt Boyutu Arasında Tespit Edilen Farklılığın Post Hoc Tukey Testi ile İncelenmesi	30
Tablo 4. 4 Dindarlık ve Medeni Durum	32
Tablo 4. 5 Ölüm Kaygısı ve Cinsiyet	34
Tablo 4. 6 Ölüm Kaygısı ve Öğrenim Durumu	35
Tablo 4. 7 Öğrenim Durumu ile Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Alt Boyutlarının Ölçek Puanları Arasında Tespit Edilen Farklılığın Post Hoc Tukey Testi ile İncelenmesi	37
Tablo 4. 8 Ölüm Kaygısı ve Medeni Durum	38
Tablo 4. 9 Yaşam Sevgisi ve Cinsiyet	40
Tablo 4. 10 Yaşam Sevgisi ve Öğrenim Durumu	40
Tablo 4. 11 Yaşam Sevgisi ve Medeni Durum	41
Tablo 4. 12 Yaş değişkeninin ölçek puanlarına göre ortalaması	42
Tablo 4. 13 Yaş, Dindarlık, Ölüm Kaygısı ve Yaşam Sevgisi	42
Tablo 4. 14 Ölüm Kaygısı ile Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişki	46
Tablo 4. 15 Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişki	48

ŞEKİLLER

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4. 1 Aracılık Model Uygulaması	49

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
F	: F Test
N	: Sayı
Ort.	: Ortalama
Max.	: Maximum
Min.	: Minimum
p	: Anlamlılık
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
SS	: Standart Sapma
T	: T Test
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Din, insanlık tarihinin tüm devirlerinde ve toplumlarında kendini az veya çok hissettiren evrensel bir olgudur. İnsanların duygu, düşünce ve davranışlarında görülen, insanı çepeçevre kuşatan bir disiplindir. İnsanlar tarih boyunca, ihtiyaçlarının karşılanması için sığınacak bir liman arayışı içinde olmuşlar ve bunu genellikle insanüstü güçlere dayandırarak çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Üstün bir varlığa inanma ihtiyacı ayrıca insanların ortak bir değer altında toplanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle din, insanları tabiatüstü bir duygu, ortak bilinç, vicdan ve evrensel ahlak gibi değerler etrafında birleştiren, onların toplumsal olarak gelişmesini ve yücelmesini sağlayan bir olgudur. İnsanların zaman içinde değişen ve gelişen din olgusu, dindarlık düzeylerine etki etmektedir. Dindarlık ise, insanların veya toplumların belli bir dinin inanç ve öğretilerini yaşantısına uygulayarak, dinin gereklerine gösterdiği sadakati ifade etmektedir. Dindarlık, kişiden kişiye, toplumdan topluma, gelenekten geleneğe mensubu olduğu dinin gerekliliklerine göre değişik anlamlar kazanabilmektedir.

Ölüm, insanların hayatı boyunca üstünde çok düşündüğü çözmesi güç bir olgudur. Genellikle yaşamın sona ermesi şeklinde ifade edilen ölüm ve ölüm sonrasında ne olacağı hakkındaki düşünce, kişiden kişiye, kültürden kültüre, toplumdan topluma ve devirden devire değişim göstermektedir. Daha çok ceza kavramıyla birlikte düşünülen ölüm kavramı ve ölüm kaygısı ile ölümsüzlük arzusu din ve felsefenin en çok tartıştığı kavramlardan olmuştur. Ölüm kaygısı, sınırlı bir yaşantısının olduğunu bilen ve hayatta kalma içgüdüleri ile yaşamına devam eden insanların en temel kaygı hallerinden biridir. Bu kaygı halinden kurtulma çabası içinde olan insan, bununla başa çıkamayacağını anladığında ise ya bu kaygı ile hayatına devam edecektir ya da yaşadığı sürece ondan mutluluk duymayı veya yaşamı sevmenin yollarını arayacaktır.

Yaşam sevgisi, mutluluk, iyi oluş ve yaşam oyumu gibi pozitif psikolojinin üzerinde durduğu konulardan biridir. Yaşam sevgisi insanların kendi yaşantılarına karşı genel olarak olumlu bir tutum içinde olması, yaşamı sevmesi ve ondan mutluluk duymasıdır. Yaşam sevgisi, olumlu duygu halleri ile pozitif bir ilişki içindeyken, kaygı, korku, depresyon, ölme isteği gibi nevrotik hallerine negatif bir ilişki içindedir. Kısacası yaşam sevgisi, insanın hayata karşı olumlu tutum sergilemesi, hayata güçlü şekilde tutunmaya çalışması, hayata karşı bağlılık duyması ve hayattan zevk alarak yaşamasıdır.

1.1 Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişki ve etkileşimleri tespit etmek ve ortaya çıkarmaktır. Dindarlık birey hayatına anlam katan bir olgudur. Ölüm ise tüm insanların karşılaşacağı bir son ve gerçektir. Ölüme bütün dinlerde anlam yüklenmiş ve yaşam ve ölüm birbirini tamamlayan iki boyut olarak ele alınmıştır. Ölüm birçok yönü ile birey için korkuya yol açan bir son olarak değerlendirilmiştir. İnsanın bilinçaltında temelleri bulunan ölümsüzlük arzusu ölüm ile son bulacağı düşüncesi insanın varoluşsal kaygılar duymasına yol açar. Ancak dinler, ölüme yönelik çeşitli anlamlar yükleyerek inançlı bireyleri ölüm olgusu karşısında psikolojik yönünden sağlamlığını güçlendirecek hükümler içerir. İşte bu anlamda bu araştırma bu iki olgu arasındaki ilişki ve etkileşimleri tasvir ve tespit ederken yaşam sevgisinin dindarlık ve ölüm arasındaki ilişkide nasıl bir aracılık rolü üstlendiğini de bu araştırmanın konusu içerisinde analiz edilmiştir. Bireyin yaşamı sevmesi dolayısıyla dindarlık düzeyi ile ilişkili olabileceği gibi ölüm olgusu ve ölüme bakış açısıyla da ilişkilidir.

Yapılan bu araştırma Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin dindarlık ve ölüm kaygısı konusundaki algılarını araştıran, dindarlık düzeyi ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ve bu ilişkiye yaşam sevgisinin aracı bir rolünün olup olmadığı analiz edilmiştir. Ayrıca sosyo-demografik değişkenlerin dindarlık, ölüm kaygısı ve yaşam sevgisini etkilemesi araştırmanın temelini oluşturmaktadır.

1.2 Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu araştırma “dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracılığını” ele almaktadır. Çalışmanın temel amacı araştırmaya katılan kişilerin dindarlık düzeyleri ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemek, yaşam sevgisinin bu iki olgu arasındaki ilişkide aracılık edip etmediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dindarlık düzeyleri ile ölüm kaygısı arasında nasıl bir ilişki mevcuttur? Hangi dindarlık özelliğine sahip kişilerde ölüm kaygısı daha yüksektir? Yaşam sevgisi bakımından dindarlık türleri ne gibi fark oluşturmaktadır? Yaşam sevgisi ile ölüm kaygısı arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim söz konusudur? Yaşam sevgisi, ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişkide nasıl bir aracı rol oynamaktadır? Bireylerin değerleri ve inançları doğrultusunda hareket etmesi ile dindarlık ve ölüm kaygısı arasında nasıl bir ilişki vardır gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Din psikolojisi alanında ilk dönemlerden itibaren ölüm kaygısı ve dindarlık ilişkileri sürekli tartışma konusu olmuştur. Din, bireyin hayatına yön veren ve onun

şekillenmesinde önemli bir etkidir. Aynı zamanda din, bireyin ölüm karşısındaki tutumlarına da yön vermektedir. Din ve ölüm arasındaki bu ilişkiden dolayı dindarlık ve ölüm kaygısı arasında da zorunlu bir ilişki meydana gelmektedir. Bu araştırma, bireyin dindarlık durumunun ölüm kaygısı ve yaşam sevgisine yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini, olgular arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim olduğunu ortaya çıkarmaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Ayrıca dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı etkisinin incelenmesiyle farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişki hakkında literatürde birçok araştırma bulunmaktadır. Ülkemizde, Kurtulan ve Kararımak'ın (2016) da yapmış oldukları çalışmada dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılık elde etmişler. Dağlı (2010) yaşlı bireyler üzerinde yapmış olduğu çalışmada dindarlık ve ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Karaca (1997) yaptığı çalışmada ise ölüm kaygısı ve dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Yıldız (2014) ölüm kaygısı ve dindarlık üzerine yaptığı çalışmada da iki değişken arası sonuçlar anlamlı bulunmuştur. Batı da yapılan çalışmalarda Feifel ve Nagy'nin (1981) ortak çalışmasında ölüm korkusu düzeyi yüksek olan kişilerde dindarlık düzeyi düşük olduğu tespit edilmiştir. Thorson ve Powell (1990) ortak yürüttükleri çalışmada da içten-kaynaklı dindarlık ile ölüm kaygısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İlişkinin tespit edilmediği çalışmaya örnek verecek olursak Yıldız (2002) de ilahiyat fakültesi öğrencileri üstünde yapmış olduğu bir çalışmada ise ölüm kaygısı ve dindarlık arasında ilişki olmadığını tespit etmiştir.

Dindarlık ve yaşam sevgisi veya ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi üzerine ülkemizde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat benzer konularda yapılan çalışmalar mevcuttur. Arslan (2019) "*Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*" adlı çalışmasında ölüm kaygısı ile yaşam doyumunu arasında anlamlı korelasyon olduğunu tespit etmiştir. Akın'ın (2018) yapmış olduğu çalışmada ise ölüm kaygısı düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Kımtar ve Üner (2019) din görevlileri üzerine yapmış oldukları ortak çalışmada ise hayata anlam verme düzeyi ile ölüm kaygısı düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon ilişkisi olduğu saptanmıştır. Karlı (2020) yaptığı çalışmasında ise içsel dinin motivasyon ve dini tutum düzeyleri ile hayatta anlam bulma düzeyi arasında pozitif yönlü ve güçlü seviyede anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayten (2013) yaptığı çalışmada ise hayat memnuniyeti ve dindarlık arasındaki ilişkide anlamlı

bir fark olduğunu ve aralarındaki ilişkinin olumlu olduğunu gözlemlemiştir. Son olarak Turan'ın (2018) yapmış olduğu çalışmada ise dindarlık düzeyinin hayat memnuniyeti üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğunu tespit etmiştir.

Literatür incelendiğinde dindarlık ile ölüm kaygısı ilişkisinde yaşam sevgisinin aracı etkisine dair çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın, literatürdeki böyle bir araştırma boşluğunu dolduracağı ve literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu yönüyle araştırma önemlidir.

1.3 Araştırmanın Problemleri

Bu çalışmanın temel problemi, “dindarlık düzeyleri ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Dindarlık düzeyleri ile ölüm kaygısı arasında olan ilişkiye yaşam sevgisi aracılık yapmakta mı?” biçimindedir. Çalışmanın en temel problemi olan ana değişkenler (dindarlık ve ölüm kaygısı) ile aracı değişken (yaşam sevgisi) arasındaki ilişkiler saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bunun yanında çalışmada şu alt problemlerinde cevapları aranmaktadır.

Çalışmaya katılan kişilerin dindarlık düzeyi nasıldır?

Çalışmaya katılan kişilerin ölüm kaygısı düzeyi nasıldır?

Çalışmaya katılan kişilerin yaşam sevgisi düzeyi nasıldır?

Cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve yaş gibi sosyo-demografik özellikler çalışmaya katılan kişilerin dindarlık düzeyi açısından herhangi bir farklılaşmaya yol açar mı?

Cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve yaş gibi kişisel özellikler araştırma grubunun ölüm kaygısı düzeyi açısından herhangi bir farklılaşmaya yol açar mı?

Cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve yaş gibi sosyo-demografik özelliklerin katılımcıların yaşam sevgisi düzeyi açısından herhangi bir farklılaşmaya yol açar mı?

1.4 Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın temel hipotezi ‘Dindarlık ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yaşam sevgisi bu ilişkide aracı rol oynamaktadır’ şeklindedir. Bunun yanı sıra demografik değişkenlerin dindarlık, ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi olguları üzerindeki etkileri de incelenecektir.

1.4.1 Dindarlık ve Demografik Değişkenler İle Alakalı Hipotezler

H₁= Dindarlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınlar erkeklere oranla dindarlık düzeyi daha yüksektir.

H₂= Dindarlık düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Evli olanların dindarlık düzeyi bekâr olanlara oranla daha yüksektir.

H₃= Dindarlık düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların dindarlık düzeyi de artar

H₄= Dindarlık düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş artarken dindarlık düzeyi de artmaktadır.

1.4.2 Ölüm Kaygısı ve Demografik Değişkenler İle Alakalı Hipotezler

H₅= Ölüm kaygısı düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınların ölüm kaygısı düzeyi erkeklere oranla daha fazladır.

H₆= Ölüm kaygısı düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Bekâr olanların ölüm kaygısı düzeyi evli olanlara oranla daha yüksektir.

H₇= Ölüm kaygısı düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların ölüm kaygısı düzeyi de artar.

H₈= Ölüm kaygısı düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş artarken ölüm kaygısı düzeyi de artmaktadır.

1.4.3 Yaşam Sevgisi ve Demografik Değişkenler İle Alakalı Hipotezler

H₉= Yaşam sevgisi seviyesi düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınların yaşam sevgisi erkeklere oranla daha yüksektir.

H₁₀= Yaşam sevgisi seviyesi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Evli olan kişilerin yaşam sevgisi bekâr olanlara göre daha yüksektir.

H₁₁= Yaşam sevgisi düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların yaşam sevgisi düzeyi de artar.

H₁₂= Yaşam sevgisi seviyesi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş artarken yaşam sevgisi artmaktadır.

1.4.4 Dindarlık, Ölüm Kaygısı ve Yaşam Sevgisi İle Alakalı Hipotezler

H₁₃= Ölüm kaygısı düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

H₁₄= Ölüm kaygısı düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

H₁₅= Dindarlık düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

H₁₆= Dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisi aracılık yapar.

1.5 Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın örneklemini, Türkiye'nin farklı illerinde görev yapan Diyanet İşleri Başkanlığı personelinden oluşmaktadır. Bu araştırma katılımcılarla sınırlıdır.

Elde edilen veriler çalışma grubunun ölçeklere verdiği cevaplarla sınırlıdır. Katılımcıların anketleri içtenlik ve samimi bir şekilde doldurduğu kabul edilmiştir.

Araştırmada “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Yaşam Sevgisi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeklerin olguları doğru bir şekilde ölçtüğü kabul edilir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler, ölçeklerin ölçüm kapasitesi ile sınırlıdır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Din ve Dindarlık

Din, tanımlaması en güç kavramlardan bir tanesidir. Din ile ilişkisi olan birçok disiplin, din kavramını farklı bakış açıları ile ele almışlardır. Terim olarak dinin birçok farklı tanımı ile karşılaşılsa da üzerinde uzlaşmış bir din tanımı da bulunmamaktadır. Çünkü din tanımlamaları, bu tanımları yapan kişilerin ve disiplinlerin dine karşı olan tutumlarına, bakış açılarına, kendi inandığı değerlere ve amaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Alanı ve konusu itibari ile çok geniş bir olgu olan din için yapılacak ortak bir tanımlamada, hiçbir disiplini, dini inancı, toplumsal öğretileri, metafiziği, sezgi ve hikmeti göz ardı etmeden her birinin beklentilerini karşılayacak açıklamaya sahip olması gerekir. Fakat tüm bu beklentileri tek bir tanımda bir araya getirmek hemen hemen imkânsızdır (Peker, 2013, s. 29; M. Yıldız, 2014, ss. 85-87). Bundan dolayı bu çalışmada şimdiye kadar yapılmış olan çeşitli din tanımlarını yer verilecektir.

2.1.1 Din

Din kelimesinin, dil kökeni konusunda farklı görüşler olsa da Arapça “deyn” kökünden türemiş olduğu söylenmektedir (Tümer, 1994, s. 312). Dinin Arapça bir kelime olduğunu söyleyenlere göre din kelimesi, yargı, ceza, usul ve tutulan yol manalarına gelmektedir (Taplamacıoğlu, 1963, ss. 49-50; Tümer, 1986, ss. 213-215).

Din kelimesi İngilizcede ise “*religion*” sözcüğü ile ifade edilir (*Tureng - Din - Türkçe İngilizce Sözlük*, 2023). Bu sözcüğün Batı diline girişi Latineden olmuştur. “*Religion*” kelimesi etimolojisi itibariyle bir görüşe göre, bir şeyi üzerine almak, tekrardan okuma yapmak manasına gelen ve “*neligare*” (unutmak) sözcüğünün tam tersi olan “*relegere*” sözcüğünden gelmektedir. Bu etimoloji açısından din, aşkın ve kutsal kabul edilene karşı dürüstlük, güven, saygı, doğruluk, ibadet olarak icra edilen ayinlerin titiz bir şekilde yerine getirilmesi ile gösterilen bir ilahi bilinci veya ilahlara karşı bağlılığı temsil eder. Diğer bir görüşe göre din kelimesinin etimolojisi, aşkın olan ile insan arasında gitgide güçlenen veya pekişen bağ manasına gelen “*religare*” sözcüğüne bağlanmaktadır (Tümer, 1986, s. 217; V. Uysal, 1996, ss. 17-18). Birçok etimolojik tanımı yapılan din kelimesinin karışık (complex) bir yapısı olmasından dolayı din kelimesini tarif etmek ve herkesin üzerinde ittifak ettiği bir tanım yapmak zor bir iştir (Yaparel, 1987, s. 406).

Din kavramı için yapılan tanımlar üzerinde çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu tanımlar psikolojik, sosyolojik, felsefi, ahlaki ve teolojik olmak üzere beş ayrı grupta değerlendirilebilir (Cox, 2004, ss. 18-24). Ayrıca bu tanımlamaları sosyal bilimlerin din tanımları ve teolojik (din bilimsel) din tanımları olarak iki kategoride toplanabilir (Günay, 2006, ss. 11-22). Bir diğer yaklaşım ise din kavramının tanımlarını üç kategoride değerlendirmektedir. Bunlar: Dinin kaynağı ile ilgili, yani dinin ne olup olmadığına cevap arayan tanımlar, dinin toplum yaşamındaki fonksiyonunu ve dinin ne yaptığı sorusunu yanıtlamaya çalışan tanımlar. Üçüncüsü ise dinin hem kaynağı hem de fonksiyonu üstüne yapılan tanımlamalardır (Coşkun, 2013, s. 13; Willaime, 1998, ss. 114-122; Yapıcı, 2007, s. 8).

Dinin kaynağı üzerine yapılan tanımlamaların ortak amacı din kavramının ne olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu tanımlamalarda genellikle aşkın varlığa dikkat çekilmektedir. Dinin toplumsal ve bireysel hayatta yerine getirdiği fonksiyonları dikkate alan tanımlamalara işlevci veya fonksiyonel tanımlamalar denmektedir. Bu durumda dinin işlevleri toplumsal ve bireysel olmak üzere iki farklı grupta değerlendirilir. Din sosyolojisi dinin sosyal yaşantı üstündeki işlevi üzerinde dururken, din psikolojisi ise dinin bireyüstündeki işlevi üzerinde durmaktadır (Yapıcı, 2007, s. 11).

Dinin etimoloji ve lügat manaları üstünde meydana gelen görüş çeşitliliği, din kavramının tanımlanması yönünde de gözlemlenmektedir. Araştırmacılar farklı bakış açılarına sahip oldukları için birbirinden farklı din tanımlamaları yapmışlardır (Turan, 2017, s. 98). Bu çalışmada ise, araştırmanın alanı ve konusu itibariyle psikolojik tanımlara öncelik verilecektir.

2.1.1.1 Psikolojiye Göre Din

Ruh bilgisi ya da ruh bilimi olan Psikoloji, dini tanımlaması ve dini olayları ne şekilde ele alacağı konusu yeterince açıklanabilmiş bir konu değildir (Hökelekli, 2003, s. 2, 2003, s. 63). Dinin tanımlanması ve konusunun psikoloji tarafından yeterince ele alınamamasının temel problemlerinden biri de araştırmacıların kendi ölçütlerini ön planda tutmasıdır. Sosyoloji, dinin sosyal yanına vurgu yaparken psikoloji, bireysel yönüne vurgu yapmaktadır. Bazı psikologlar inanç duygusunu yani kişinin dine neden inandığını inceleyerek dinin kökenleri üstünde yoğunlaşmıştır. Diğer bir kısım psikologlar ise inançlı olan bir kişide, inancına bağlı olarak meydana gelen tavırlarına, hal ve hareketlerine, kısacası dinin kişinin üstündeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Fakat tüm

bu ayrıık düşüncelere rağmen iki grup psikoloğun da esas gayesi insanı daha iyi tanımak ve anlamaya çalışmaktır (Bahadır, 2018, s. 4; Turan, 2017, s. 102).

James dinin kaynağından çok işlevleri, yani insanın yaşantısındaki pratik faydası üstünde durmuştur. Bireysel inziva deneyimi, O'nun psikolojisinde dinin olmazsa olmazıdır. James, dini kişisel yönü ile vurgulayarak insanların ilah olarak kabullendiği her ne varsa onunla alakalı olarak algıladıkları tecrübeler, duygular ve davranışlar şeklinde tanımlamıştır (James, 2006, ss. 457-464; Turan, 2017, s. 102). O, din kurucularının kişisel deneyimlerdeki temel faktörleri ve nedenleri araştırarak dini incelemiştir. Din kurucularının kişisel deneyimlerini, din kavramını anlamaya çalışırken merkezi bir yere koymaktadır. James'i Freud ve Jung gibi diğer psikologlardan ayıran en önemli özelliği dinin tecrübe boyutunu ön plana çıkarmasıdır. Jung dinin kaynağını kolektif bilinçte, Freud oedipus kompleksinde, James ise bireysel tecrübelerde aramaktadır (Ayten, 2017, ss. 17-18; James, 1902, s. 31).

Freud'a göre din, insanın kendi içgüdülerine (içindeki güçlere) ve kendisi dışında tabiat güçlerine karşı olan çaresizliğinden kaynaklanmaktadır (Fromm, 1996, s. 30). O'na göre din insanın gelişim evrelerinin başında ortaya çıkar (Fromm, 2019, s. 22). Bundan dolayı Freud'a göre din, çocukluk döneminden kaynaklı bir nevroz olduğu ve Oedipus kompleksine dayandığını ileri sürmektedir. Her çocuk Freud'a göre bu duygu karmaşasını az veya çok yaşamaktadır. Çocuk, oedipus kompleksine göre babasını, annesine duyduğu sevgiden dolayı rakip olarak görür ve babasını bu düşünceye karşı ortadan kaldırmak ister. Babasının duygularından haberi olduğunu düşünen çocuk, babasının kendisini hadım edeceği düşüncesine kapılır. Yaşadığı bu endişenin sonunda çocuğun babasına karşı olan yok etme ve ortadan kaldırma gibi istekleri hayranlığa dönüşerek onunla bütünleşme gayreti içine girer. Çocukluk döneminin 3-5 yaş evresinde meydana gelen bu karmaşayla ilgili olarak Freud, ahlak, din, sanat ve toplumun başlangıçlarının kaynağını ve tüm nevrozların temelini Oedipus kompleksinin oluşturduğunu söylemektedir (Freud, 1980, s. 226, 1999, ss. 41-45; Köse, 2011, ss. 37-38).

Freud'un din görüşünü kısaca özetlemek gerekirse, din hakkında indirgemeci bir yaklaşım benimsemiştir. Dini anlamlandırırken birbirinden farklı değerlendirmeler yaparak dini bazen bir obsesyon (saplantı veya takıntı) bazen ise bebeklik dönemi isteklerinin tatmini, bazen de bir illusion (yanılsama) şeklinde değerlendirilmiştir. İnsanı bu saplantı ve yanılsama halinden bilimin kurtaracağını savunmuştur (Freud, 1980, ss. 42-45; Köse, 2011, ss. 65-67). Kendini "Tanrısız Yahudi" şeklinde isimlendiren Freud,

psikolojiyi de daha çok din olgusuna karşı kullanmıştır. Yani O'na göre din insanlık için bir yanılısma ve insanlığın kurtulması gereken bir saplantıdır. Bu durumdan insan, ancak bilimin gelişmesi ile kurtulabilir. İndirgemeci yaklaşım tarzı ile de dini, psikanaliz ile açıklama yolunu tercih etmiştir (Ayten, 2010, ss. 63-67, 2017, ss. 54-55; Crapps, 2004, s. 175; Köse, 2011, s. 15).

Psikolojide “içedönük ve dışadönük”¹ kişilik sınıflandırmasını yapan ilk kişi olan Jung, Freud'un aksine dine karşı iyimser bir bakış açısına sahiptir. Jung'un dine bakış açısı da Freud gibi fonksiyoneldir. Ama dini çocukluk döneminden kalma bir nevroz veya hastalıklı ruh hali neticesi olduğunu söyleyen Freud'un aksine, dine bağlı olmayı ve tanrıya inanmayı insanları nevrozdan kurtaracak en önemli etmenlerden biri olarak değerlendirir. Jung'a göre din iyi bir psikoterapi yöntemidir. Din olmayınca ruhsal çöküntüler başlar. Ama din var olduğunda insanların hayatına yön verir ve anlam katar. Hem kişisel hem de sosyal açıdan büyük bir öneme sahiptir. O'na göre din insanın en zor zamanında sığınacağı bir liman yani “*güven kapısı*”dır (Ayten, 2010, ss. 72-73; Bahadır, 2010, ss. 273-286; Köse & Ayten, 2016, ss. 33-37; Palmer, 1997, ss. 113-114).

Dini güven kapısı olarak gören Jung, din tanımlamasının merkezine “güçler” kavramını koymaktadır. Jung'un güçler kavramı, tanrılar, şeytanlar, ruhlar, idealar, yasalar, idealler veya her ne olarak isimlendirildiyse insanların dünyasında önemsenecek kadar ciddiye aldığı, tehlikeli yardımcı, güçlü veya kendisini ona feda edecek kadar sevdiği, ona tapılacak derecede güzel ve anlamlı bulunduğu bu dinamik etkenlerin dikkatlice gözetilmesi ve bunlara bağlanmasıdır (Aziz, 1990, ss. 47-49; Fordham, 1997, ss. 90-91; Jung, 2017, s. 8).

Din, alanı ve konusu yönünden soyut bir kavram oluşu, dinin anlaşılması ve tanımlanması bakımından farklı görüşleri beraberinde getirmektedir. Ayrıca bu farklılıklar din kavramının izahını da zorlaştırmaktadır. Bu zorluk iki sebebe dayandırılmaktadır. İlk olarak, din kavramının çok boyutlu, çok yönlü bir realite olması ve basit bir ilkeye indirgenmesine olanak tanınmamasıdır. İkincisi ise, din kavramını ele alan insanların

¹ Jung, içedönüklük kavramını “öznel psişik (ruhsal) içerikler yoluyla hayata yönelimle karakterize edilen bir tutum tipi” ve dışadönüklüğü “ilginin dış neşene üzerinde yoğunlaşmasıyla karakterize edilen bir tutum tipi” olarak tanımlamıştır (Jung vd., 1995, ss. 414-415). İçedönük kişiler, geri çekilmeci bir yaklaşım sergilerler ayrıca nesnelere, insanlara karşı güvensiz ve asosyal bir tutuma sahiptirler. Dışadönük kişiler, nesnelere, insanlara karşı ilgilidir ve sosyal bir tutuma sahiptirler. Kısacası içedönük tipler, insanlara ve nesnelere karşı olumsuz bir ilişkiye sahipken, dışadönük tipler ise olumlu bir ilişkiye sahiptirler (Fordham, 1997, ss. 34-35).

kendi görüş ve eğilimleri neticesinde bir sınır çizerek dini izah etmeye çalışmalarıdır (Hökelekli, 2010, ss. 37-38; Pargament, 1997, ss. 24-26).

Din kavramını tanımlamadaki tüm bu zorluklara rağmen tanımlamalarda varılan ortak nokta “*dinin insan içindeki atmosferi, kendi dışındaki toplumsal atmosferi ve onun ötesindeki aşkın boyutu açıklayan*” bir yapı olmasıdır (Köse & Ayten, 2016, s. 111).

2.1.2 Dindarlık

Dindarlık kavramını tanımlamak din kavramının tanımlanması gibi oldukça zor bir iştir. Dindarlık kavramı durağan bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple birçok farklı kişiden dindarlık kavramının tanımının yapılması istense, ortaya çıkan tanımlamaların hepsi birbirinden farklı olacaktır. Bunun nedeni ise dindarlık kavramı değişken bir yapıda olduğu için bireyden bireye farklılık arz edecektir. Dindarlık kavramının açıklanmasındaki diğer bir zorluk ise dindarlığın, farklı disiplinler tarafından farklı şekillerde tarif edilmesidir (Turan, 2017, s. 109). Psikoloji dindarlığı, adanmışlık, kutsallık ve dindarlığın boyutları bağlamında, sosyoloji ise dinin toplum yaşantısındaki fonksiyonunu ve dini yapılanmalara, kuramlara, cemaat, tarikat vs. bağlamında, din bilimleri ise, inanç esasları açısından ele alarak tanımlamaya çalışmaktadır (Holdcroft, 2006, s. 89).

Dindarlık, İngilizcede religious involvement, religious commitment, religiousness ve religiosity ifadeleri ile açıklamaktadır (Roof, 1979, s. 18). Türk Dil Kurumunda “*dindar*”, “*dini inancı güçlü, din kurallarına bağlı (kimse), mütedeyyin*”, “*dindarlık*” ise, “*dindar olma durumu, mütedeyyinlik*” olarak tanımlanmaktadır (Dindar TDK Sözlük Anlamı, 2023; Dindarlık TDK Sözlük Anlamı, 2023). Bu manada dindarlık, belli bir kişinin, grubun veya toplumun, belli bir dinin inanç ve öğretilerini yaşantısına uygulaması ve o dinin gereklerine sadakati şeklinde ifade edilebilir (Hökelekli, 2010, s. 43).

Her insan yaşamı boyunca farklı kaynaklardan din hakkında bilgiler edinir. Bu bilgilerin bir kısmı doğduğu ve büyüdüğü ailesinden olduğu gibi içinde yaşadığı kültür, örf, adet ve geleneklerden öğrenilir. Bir kısmı ise arkadaşlarından, çevresindeki dini mekânlardan, ritüellerden, nesnelere veya din adamlarına sorduğu sorulardan öğrenilebilir. Bu sebeple dindarlık, belli bir dinin öğretisi ve inançlarının belli bir zamanda ve belli bir koşulda, belli bir birey, grup veya toplum aracılığı ile yaşanması anlamına gelmektedir (Hökelekli, 2010, s. 43; Hökelekli vd., 2010, ss. 31-32). Dindarlık, hem kişinin bireysel olarak o dinin vecibeleri ile meşgul olması durumu hem de grup ve toplum nazarında

yerine getirilen dini vecibeleri içine alan bir kavramdır. Dindarlık, kişilerin ya da grupların günlük hayattaki o dine inanç ve bağlanma düzeylerini göstermektedir (Luckmann, 1989, ss. 431-445, 2016, ss. 70-76). Özetle dindarlık, bireyden bireye, toplumdaki topluma, gelenekten geleneğe mensubu olduğu dinin vecibelerine göre değişik manalar kazanır. Bir Müslüman ile bir Hristiyan, bir Yahudi ile bir Müslüman'ın veya Hristiyan'ın dindarlık anlayışları tek tip olması imkânsızdır. Hatta aynı dine mensup olan iki kişinin dindarlık anlayışları ve hayata bakış açıları arasında dahi aynılıklar ve farklılıklar olabilmektedir (V. Uysal, 2006, s. 74). Genel olan bu tanımların yanı sıra birçok kişi dindarlık tanımlaması yapmıştır.

Glock ve Stark dindarlığı; kiliseye mensup olma, dini bir öğretilere inanma, etik bir hayat tarzı yaşama, gruplara katılıma ve bu tarz eylemlerin, düşünce tarzlarının ve koşulların tamamı dindarlığın ve dine bağlılığın göstergesidir şeklinde tanımlar. (Stark & Glock, 1968, s. 11). Roof'a göre ise dindarlık, kişinin doğüstü, aşkın güç ile alakalı inanç ve eylemlerinin genelidir (Roof, 1979, s. 18).

Himmelfarb'da Roof'a yakın bir düşünce tarzı ile dindarlığı, kişinin bağlı bulunduğu dine ait olan inançlar, bilgiler ve o dinin faaliyetleri ile meşgul olma seviyesi olarak tanımlamaktadır (Himmelfarb, 1975 akt. Yıldız,s.89). Yapıcı, dindarlığı yerine ve durumuna göre kuramsal olan dinin, bireysel ve özel bir şekilde yaşanabileceğidir şeklinde tanımlar (Yapıcı, 2007, s. 22). Onay, insan ile aşkın varlık arasındaki ruhani/tinsel bağlantıyı "inanç" bu bağlantı perspektifinde meydana gelen ilişkilerin tamamı "din" bunların kişisel yaşantılara yansımaya ise "dindarlık" olarak tanımlamıştır (Onay, 2004, ss. 17-18). Pargament ise dindarlığı, dindar olan kişinin kutsalla olan münasebeti, onunla bağlantı kurmaya çalıştığı bir yol olarak tarif eder (Pargament, 1997, s. 282).

Tekin'e göre ise dindarlık, dinin insan yaşamına etki derecesidir. Bu yapılan tanım dinin, inanç, ibadet ve yaşamsal tüm boyutlarını içine almaktadır. Tanımdaki dereceden kasıt dinin hayata uygulanma şiddeti ve yoğunluğunu vurgulamaktadır (Tekin, 2011, s. 53).

Gazali dindarlık terimini din kavramından yola çıkarak tanımlamaya çalışmıştır. O'na göre din ilahi bir yasa, dindarlık ise bu yasalara göre yaşantımızı şekillendirmektir. Gazali ise İslamiyet'te dindarlığı; " *yüce Allah'ın emirlerine, yasalarına ve tüm kanunlarına şefkat ve muhabbet* " şeklinde izah etmektedir (Gazali, t.y., s. 155).

Özetle dindarlık, kişilere, gruplara ve toplumlara göre değişiklik gösteren durağan bir yapı olmayıp aksine, gelişim gösteren dinamik bir yapı ve süreçtir. Kişinin mensup olduğu dini, yaşam standartları, cinsiyeti, eğitim durumu, hastalık doğal afetler vb. durumlar kişinin dine bağlanış derecesini ve dindarlığı etkileyebilir. Bu sebeplerden dolayı kişilerin dindarlıkları hakkında net bir şey söylenemez, sadece nasıl bir dindar oldukları hususunda kestirim yapılabilir (Hökelekli, 2010, s. 44).

2.1.2.1 Dindarlığın Boyutları

İnsanlar her ne kadar farklı dinlere mensup olsalar da dindarlık yaşantıları yönünden ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Tüm bu ortak özellikler yaşanan dindarlığın boyutlarında kendini ortaya çıkarır (Hökelekli, 2010, s. 51). İlk zamanlar da dindarlık sadece ibadetler ile sınırlı bir şekilde tek boyutlu olarak ele alınmış ve geliştirilen dindarlık ölçeklerinde dindarlığın sınırı ve alanları kısıtlı kalmıştır. İlk Amerikan psikologları olan William James, James Leuba, Stanley Hall, Edwin Starbuck, tecrübe ve dini davranış üzerine korelasyonel şekilde araştırmalar yapmışlardır. Ayrıca dindarlığı tek boyutlu şekilde ilk olarak onlar incelemişlerdir. (Kıraç, 2007, s. 9). Dindarlık, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olmasından dolayı günümüzde çok boyutlu olarak değerlendirilmektedir. (Köse & Ayten, 2016, s. 112; M. Yıldız, 2001, ss. 24-25).

Dindarlık kavramı üzerine çalışan Lenski, Fukuyama, Glock ve Stark gibi bazı araştırmacılar, dindarlığın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir (Glock, 1998, ss. 252-255). Bu kişiler arasında Glock ve Stark'ın ortak yürüttüğü veya Stark'ın bireysel olarak yapmış olduğu araştırmalar literatürde daha çok öne çıkmış ve dindarlığı çok boyutlu bir şekilde sistemleştirmişlerdir. Glock ve Stark'a göre araştırmalar neticesinde dindarlığın beş boyutlu olduğu ortaya konmuştur. Dindarlık en fazla bu boyutlar etrafında ele alınmaktadır (Hökelekli, 2010, s. 51; Yapıcı, 2007, s. 25).

Tablo 2. 1 Dindarlık Boyutları

Kuramcı	Dindarlığın Boyutları					
Von Hügel (1908)	Geleneksel veya tarihsel	Sezgi ve irade	Rasyonel veya Sistematik

Pratt (1920)	Geleneksel	Uygulama-Ahlak		Mistik	Rasyonel
Wach (1944)	İnanç	Uygulama	Sosyolojik (Cemaat)
Lenski (1961)	Dini inanç	İbadetlere Katılma	Dini grup üyeliği	Dini duygu
Fukuyama (1961)	Akide (İnanç)	İbadet		Duygu	Bilgi
Thouless (1961)	Bilgi	Gelenek		Duygu	Bilgi	Kişisel ihtiyaç
Whiteman (1962)	İnanç	İbadetlere katılma		Duygu	Etki
Glock (1962)	İnanç	Davranış		Duygu	Bilgi	Etki

Tabloda dindarlığı çok boyutlu olarak inceleyen kuramcılar ve yaklaşımları ele alınmıştır (M. Yıldız, 2014, s. 96).

2.1.2.2 Dindarlık Yönelimleri

İnsanların, dine olan motivasyonu, ilgisi, samimiyeti, dini hayatına uygulama esnasındaki dikkati, dine kendilerini verme derecesi farklı seviyelerde olabilir. Tüm bunlar insanın dine karşı olan yönelimlerinin göstergesidir. Dini yönelimi ele alan birçok yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımların amacı insanların dini hayatlarını hangi yönelimlerin etkisinde olduğu ile alakalıdır. Allport, dindarlıktaki bu farklı yönelimleri 1950’li yıllarda “olgunlaşmamış din duygusu” ve “olgun din duygusu” kavramları çerçevesinde iki temel tip şeklinde ele almıştır. Daha sonra ise 1960’lı yıllarda “iç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık” olarak isimlendirmiştir. Dindarlığı motivasyonel olarak ele alan birçok yaklaşım olmakla beraber günümüzde dindarlık araştırmalarının da en çok tercih edilen yaklaşım, Allport’un ileri sürdüğü iç ve dış motivasyonlu dindarlık

yönelimlidir. (Allport, 1950, s. 52; Batson vd., 1993, ss. 158-160; Kayıklık, 2003, s. 134; Kıracı, 2007, s. 19).

2.1.2.3 Dış Güdümlü (extrinsic) Dindarlık

Dış güdümlü dindarlık özellikleri bulunan kişilerde dini değerler önem ve anlam sırasına göre birinci derecede önem taşımaktadır. Bu yönetime sahip olan kişiler, dini çeşitli açılardan yararlı bulabilmektedirler. Bu tip kişiler açısından din toplumda itibar kazanma, makama mevkie ulaşma, dertlerine ve sıkıntılarına teselli, korkularından emin olma ve rahatlık gibi ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için kullanışlı bir aracı durumundadır. Bu kişilerin istekleri ve ihtiyaçları ne denli karşılanmış olursa din onlara göre o kadar önem arz eder. Onlara göre din aşkın, ilahi ve genel geçer bir norm değil, kendisinden istifade edilen bir kurum konumundadır. Bu tarz kişiler ibadet ve duayı, ilahi olana karşı sorumluluk görevinden çok, başlarına bir iş geldiğinde kendisine başvurulmuş geçici bir ilişki şeklinde algılar. Bu yüzden aşkın varlık onların bir hizmetkârı konumundaymış gibidir. Bu kişiler ilahi olana yönelirken içlerinden geldiği için değil, bir amaç uğruna yönelirler. Kendileri dini emirlere veya normlara uymazlar, dini emir ve normları kendilerine uydururlar. Din, bu kişiler için amaç değil araçtır (Allport, 1968, ss. 242-245; Evans & Allport, 1971, ss. 71-72).

2.1.2.4 İç Güdümlü (intrinsic) Dindarlık

İç güdümlü dindarlığa meyleden kişilerin esas güdümlerini dinlerinde veya dini değerlerinde bulurlar. Bu tip dindarlığa sahip olan bireyler de dış güdümlü tiplerdeki gibi ihtiyaçları ne olursa olsun dini, ihtiyaçları için araç olarak görmezler. Dinlerinin yanında ihtiyaçları nihai önem arz etmez. Bu kişiler dini inançları ile kişisel ihtiyaçlarının uyumlu olması için çaba sarf ederler. İç güdümlü dindarlığa sahip olan kişiler dinlerini yaşamaya gayret ederler ve dinin geleneklerine uyma konusunda hassastırlar. Kısacası din bu dindarlık tarzında araç konumunda değil bir amaç konumundadır (Allport, 1968, ss. 242-245; Evans & Allport, 1971, ss. 71-72).

Genel anlamda iç ve dış tiplere baktığımızda Allport onları birbirinden uç bir şekilde ayırmıştır. Dış güdümlü dindarlığa sahip kişiler önyargıdır, dışlayıcı özelliğe sahiptir, olgunluktan uzak, dini vecibelerine bağlı değillerdir ve bu dindarlık eğilimi, kişiye savunma ve kaçma mekanizmaları geliştirme fırsatı meydana getirmektedir. İç güdümlü dindarlığa sahip kişiler ise önyargılı değillerdir, daha olgun davranışlar sergilerler, dini

vecibelerini yerine getirirler ve en önemlisi de iç gülmü dindarlık eğilimi kişinin ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Kayıklık, 2003, ss. 135-137).

2.2 Ölüm ve Ölüm Kaygısı

2.2.1 Ölüm

Ölüm, insanların dünyaya geldiği ilk andan bu zamana kadar karşılaştığı üzerinde çokça fikir yürütülen, çözümü çok güç bir olgudur (Egemen, 1963, s. 31). Bunun daha da gerisine gidilecek olursak ölüm, insanlık için anne rahmine düştüğü ilk anda milyonlarca spermin ölüp tek birinin hayata tutunmasıyla başlamaktadır (*Çocuk Nasıl Olur*, 2023; Jones & Lopez, 2006, s. 242). Ölüm her ne kadar insan hayatına bu kadar erken girmiş olsa da kişinin tam anlamıyla ölümü idrak etmesi belli bir zaman almaktadır. Bu bağlamda tüm insanları kapsayan, hayatın içinde saklı bulunan ölüm düşüncesine 10 yaşından önce ulaşılması güçtür. Ancak 14-15 yaşlarına doğru olgunlaşmaya başlayan insanlar seviyesinde ve gerçeğe uygun bir tarzda ölüm düşüncesi kendini göstermektedir (Hökelekli, 1991, s. 155).

Ölüm düşüncesi her yaşta ve her devirdeki insana göre farklı anlamlar içerebilir. Mesela bir çocuğa göre ölüm, duygusal bir tepkiden çok da öteye gidemeyebilir. Yani çocuk hayatın bir sonu olduğunu idrak edemez. Bu yüzden ölüm olgusu çocukta ceza, hastalık veya olağanüstü bir olay olarak anlam kazanır. Ölüm, genç birine göre ise, tüm insanların varacağı son bekleme yeri değil, ama apaçık zorunlu bir yaratılışın yarası şeklinde algılanmaya başlar. Bu algılama fikri gencin düşünce tarzını genişleterek ölümün kendisi de dâhil olmak üzere tüm insanların başına gelecek olan doğal bir olay veya yaratılış yarasının bir gereği olduğunu düşünmeye sevk edecektir (Hökelekli, 2017, ss. 26-30). Ölüm kavramı yetişkin bir bireyde ise daha çok varlığını hissettirmekte ve genel anlamı ile yetişkinlerde korku, kaygı ve endişe olarak anlam bulmaktadır (Hökelekli, 1991, s. 156). Ölüm, kimine göre stres kaynağı veya yok oluş iken, kimine göre de stresten kurtulmanın bir yolu ya da sonsuz bir yaşama başlamaktır (Erdoğan & Özkan, 2007, s. 172). Ölüm karşısında insanların bazıları kaygıdan derin üzüntü duyduğunu bazıların da sevinç çığlıkları attığı ifade edilmiştir. Bu yüzden ölüm kavramı izafi bir yapıya sahiptir. Her insanın inanç, düşünce, etik ve manevi yapısıyla yakın ilişkisi olduğundan ölüm değişik biçimlerde tecrübe edilir (Yakıt, 1993, s. 84). İzafi yapıya sahip olan ölüm kavramı için genel bir tanım yapmak pek de mümkün gözükmemektedir.

İngilizcede “*death*”, Arapçada “*mevt*” kelimeleriyle ifade edilen ölüm kavramı, bitmek, tükenmek, yok oluş, sona erme ve kaybolmak gibi manalara gelmektedir (Gürkan Leyla, 2007, s. 32; *Tureng - Ölüm - Türkçe İngilizce Sözlük*, 2023). Türk Dil Kurumu’nun yapmış olduğu tamında ise ölüm “*bir insan, hayvan ya da bitki de hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi*” demektir (*Ölüm TDK Sözlük Anlamı*, 2023). Dilbilimsel tanımların yanı sıra bazı düşünürlerde ölüm kavramını tanımlamaya çalışmışlardır.

Psikolojide ölüm dürtüsüne değinen düşünürlerden birisi de Freud’dur. O’na göre iki temel dürtü vardır. Bunlardan ilki “*libido*” ikincisi ise “*ölüm*” dürtüleridir. Libido güdüsü ile cinsiyeti, ölüm güdüsü ile saldırganlık ve yıkıcılık içgüdülerini temellendirir. Freud ölümü dini paranoid (paranoyak) zihinlerin bir ürünü ve nevrozların ilk izleri olduğunu dile getirmiştir. Bu paranoyanın nedenini ise insanların doğanın tehditlerine karşı sığınmış olduğu ilahi varlıklara dayandırmaktadır (Erdoğan & Özkan, 2007, s. 172). Platon ise ölümü şöyle izah eder: ölüm, beden ruhtan sıyrılarak yalnız başına kalması ve ruhun da bedenden sıyrılarak yalnız bir şekilde varlığını sürdürmesidir. Cicero’ya göre ölüm, hayatın bizzat kendisi olduğunu söyler. O’na göre kişi ölüm karşısında acı hissetmemektedir. Uykusunda acı çekmeyen birinin ölürken de acı hissetmeyeceğini söyler (Derin, 2019, s. 15).

Ortaçağ düşünürlerinden Mevlana’ya göre ölüm, yaratıcıya kavuşma vakti olduğunu söyler. Kişi yaratıcıyla buluştuğunda ölüm onun için bir düğün gecesi olduğuna inanmaktadır (Celâleddin Rumi, 1957, s. 309). Gazali’ye göre ölüm, insan bedeninin bozulmasıyla hareket ve duyuların yok olması sonucu bedenin ruhun tesirine maruz kalmamasıdır. Bir başka ifadeyle ise, hayvani ruhun insan bedeninden ayrılarak hayvani güçlerin etkisiz hale gelmesi ve hareketli olan varlığın hareketsiz duruma gelmesi şeklinde tanımlar. O’na göre kısacası ölüm, ruhun insan bedenindeki tasarruf yetkisinin sona ermesi durumudur (Akçay, 2005, ss. 87-89).

Ortaçağdan sonra Schopenhauer, Heidegger ve Montaigne gibi bazı mütefekkirlerinde inceledikleri temel kavramlardan biri de ölüm kavramıdır. Heidegger, ölüm kavramı üzerine çok şey söyleyen az sayıda mütefekkirden bir tanesidir (Solomon & Malpas, 2017, s. 17). O’na göre ölüm varlık çerçevesinde değerlendirilmelidir ve varlığın ölüme doğru bir oluş olduğunu söyler. Varlıktaki oluş ölüme doğru olduğu içinde ölüm, kaynağı itibariyle tedirginlik içermektedir (Heidegger, 2004, ss. 372-381). Schopenhauer’e göre “*doğum ne ise ölüm de odur iki farklı istikamette çizilmiş aynı çizgidir*” der (Schopenhauer, 2012, s. 90). Bundan dolayı kişiyi ölümden sonra var olmayacağı için

duyduğu dehşetin veya acının hiçbir manası yoktur. O'na göre kişinin öldükten sonra var olmamasıyla doğmadan önce var olmaması benzer şeyleri anlatmaktadır (Schopenhauer, 2012, ss. 90-91) . Düşünürlerin yapmış olduğu tanımların yanı sıra ölüm olgusu dinlere göre de farklı anlamlara gelmektedir.

Yahudilikte ölüm, cezaların en ağır ve korkunç bir gerçeklik olarak ifade edilmektedir. Hristiyanlık dinine göre ise insan “*ruh ve beden*” olmak üzere iki farklı özden meydana gelmektedir. Hristiyanlıkta ölüm, sadece maddi olan beden ile gerçekleşmektedir. Bedenin ölmesi ile yaşam sona ermemekte aksine daha güzel ve değişik bir hal almaktadır. Müslümanlıkta ise ölüm, ruhun bedenden ayrılarak aşkın varlık olan Allah'ın katına yükselmesi şeklinde değerlendirilir (Hökelekli, 1992).

Ölüm olgusunun insanların farklı dönemlerinde, bireylerin kişiliğine, dinine, kültürel konumlarına ve yaşadığı toplumlara bağlı olarak farklılıklar gösteren birçok tanımı yapılmıştır. Farklı tanımlamaları yapılan ölüm olgusunda yer alan ortak nokta, canlı olan organizmanın kendini yenileme yeteneğini kaybetmesi ve fonksiyonunu yitirerek hayatın sonlanması veya maddi (dünyevi) olan yaşamdan manevi (ruhsal) olan hayata geçiş olarak adlandırılması kaçınılmaz bir gerçek olduğunu göstermektedir (Karakuş vd., 2012, ss. 45-50; Keseroğlu, 2019, ss. 197-198). Tüm bu gerçeklikler insanda korku, kaygı ve stres gibi nevrotik durumlara sebebiyet vermekte veya tam tersi olarak stresten uzak tutabilmektedir. Ölüme karşı kaygı duyan insan, ölümle başa çıkmanın yollarını arar veya ölüme karşı koymaya çalışır. Bu düşünce ise insanda ölüm kaygısının ortaya çıkarır (Kubler Ross, 2010, ss. 11-45).

2.2.2 Ölüm Kaygısı

Korku, insanın en temel duygularından biridir. Korkunun daha yaygın olan ve kaynağı veya nesnesi kayıp olmuş biçimi kaygı (anxiety) olarak isimlendirilmiştir. Kaygı hali içinde olan kişi, birtakım şeylerden korkuyormuş gibi gözüktür ve bundan çok rahatsızlık hisseder. İçini dolduran, çıkmaya çalışıp ama bir türlü içinden çıkamadığı bu sıkıntıyı deneyimler. Hissettiği hoş olmayan duyguların görünüşte veya kendisinin de farkına varabildiği herhangi bir sebebi yoktur (Dağ, 1999, s. 167; *Tureng - Kaygı - Türkçe İngilizce Sözlük*, 2023).

Kaygı kavramının tanımını yapmak kolay olamamakla beraber, kaygının ne olduğu hususunda hiç kimsenin şüphesi de yoktur. Kaygı; üzüntü, stres, korku, sıkıntı, aciziyet, başarısızlık ve sonucu bilmeme gibi duygu hallerinden en az biri olmakla birlikte

tamamını da içine alabilir. Genel manada ise kaygı, olası bir tehlikenin korkusunun etkisi olarak kişide görünen tedirgin olma hali ya da bilinç dışı korku hali olarak anlamlandırılabilir (Cüceloğlu, 2006, ss. 275-276; *Kaygı TDK Sözlük Anlamı*, 2023). Kaygı ve korku kavramları birbirine benzemekle birlikte psikologlara göre kaygı ile korku arasında önemli olan üç fark vardır. Bunlardan ilki “*kaynak*” tır. Korkuda kaynak mevcutken kaygıda mevcut değildir. İkincisi “*şiddet*” tir. Korku hissindeki şiddet kaygı şiddetinden daha fazladır. Üçüncüsü ise “*süre*” dir. Kaygı uzun süre boyunca devam ederken, korku daha kısa süreli bir duygu halidir (Cüceloğlu, 2006, s. 277). Çeşitli nedenlere bağlı olarak insan hayatında kaygılar yaşayabilir ancak insanın en temel kaygılardan birisinin de ölüm kaygısı olduğu söylenebilir.

Ölüm, insan neslinin devamını sekteye uğratan, aklın gücüne korkusuzca karşı koyan, seçme fırsatı vermeyen, akla duyulan inancı ve aklın söz verdiği güveni çökerten bir olgudur (Bauman, 2000, ss. 28-29). Hayvanlardan farklı olarak kişinin ölüme karşı farkındalığı, akıl melekesiyle beraber meydana gelir. Sahip olduğu akıl ve kendisinin bilincinde olmasının bir neticesi olarak kişi bir bedel öder. Bu bedel de ölüm kaygısıdır (Schopenhauer, 2012, s. 50). Ölüm, dünyada her insanın başına gelebilecek bir olay olması, zamanın kesin olarak sınırlı olmasının farkına varılması kişiye sıkıntı veren bir keşfe sebep olmaktadır. Kişiyi yapmış olduğu bu keşif, ölüm kaygısı ile yüz yüze getirmektedir (Türkeri, 2016).

Ölüm kaygısı, insanın dünyaya geldiği andan beri var olan, yaşamı boyunca sürekliliğini koruyan, tüm korkuların temelinde yatan, kişilik yapısının gelişiminde önemli olan, insanın varlığını devam ettiremeyeceğinin, kendi ve yaşadığı âlemi kaybedebileceğinin veya bir hiç olacağını fark ettikten sonra ortaya çıkan duygudur. Literatürde kişinin, ölüm ve ölüme ilişkin endişe, kaygı ve korku tecrübeleri; birinin varlığını tehdit eden gerçek ya da gerçek dışı algılar tarafından meydana gelen korku, tedirgin duygu; var olmanın yaygın korkusu ya da olmamayı yaşama korkusu; bilinç dışına yerleşen bir ölüm korkusu, kesin bir formatı gelişmeden önce yaşamın erken dönemlerinde şekillenen korku, berbat ve bitmemiş olan veya dilin akıl ve dışının bile ötesinde kalan korku olarak farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Kaloğlu Öztürk, 2010, ss. 7-8).

Abdel Khalek’e göre ölüm kaygısı, ölüme ait farkındalığın oluşturmuş olduğu endişe durumu veya kişinin ölüm veya ölüm anını aklına getirdiğinde ortaya çıkan rahatsızlık ve endişe şeklinde tanımlamıştır (Abdel-Khalek, 2005, ss. 251-259). Vocht’a ve Nyatanga’ya göre ise ölüm kaygısı, kişinin kendisinin veya bir başkasının ölümünü

düşünmesi neticesinde meydana gelen varoluşsal bir kökene sahip olan ve çok boyutlu kaygılardan doğan huzursuzluk veren bir histir (Nyatanga & de Vocht, 2006, ss. 410-413). C.G. Junga göre, ölüm kaygısının dinamiğini “yaşama korkusu” oluşturur. Ölmekten çok korkan kişiler, aynı zamanda yaşamaktan da çok korkan kişilerdir. O’na göre yaşama korkusunun sebebi de kişinin kendisini yaşama tam manasıyla bağlayıp psiko-sosyal denge kuramamasıdır (Hökelekli, 1991, s. 157; Koç, 2002, s. 8).

Freud ve takipçilerine göre ölüm kaygısı, genel manada suçluluk hissinin bir neticesi olduğunu kabul etmekte ve onun ayrılık veya hadımlık kaygılarından dolayı meydana gelmiş olduğunu söylemektedirler. Freud’a göre ölüm kaygısını, süper-egonun geçirmiş olduğu en önemli endişelerin neticesi olarak değerlendirmektedir (Freud, 1977, ss. 65-66; akt M. Yıldız, 2014, s. 75). Wahl’a göre ise ölüm kaygısı, psikanalitik kuramda ifade edildiği gibi hadım edilmek ve ayrılık endişelerinden değil, çocukluk çağındaki animistik² düşünce sonucunda meydana çıktığını söyler (W. Wahl, 1965, ss. 16-29). Tang, Wu, Li ve Cai ölüm kaygısını, kişinin ölümünü hayal etmesi neticesinde ölüm anı veya ölüm ile alakalı kaygı ve korku duyduğu, gerginlik ve endişe gibi fiziksel belirtiler göstermesi hali olarak tanımlarlar. Onlar ölüm kaygısında fiziksel belirtilere değinmeyen düşünürlere eleştiri olarak bu tanımı öne sürmüşlerdir (Cai vd., 2017, ss. 1-11). Son olarak ise ölüm kaygısını çok boyutlu olarak ele alan Stein ve Letho’ya göre ölüm kaygısı, “duygusal, bilişsel ve motivasyonel unsurları olan ölüm gerçeğinin ön görülmesi ve farkındalığı ile ilgili korku ve kaygı uyandıran, gelişim ve sosyokültürel yaşam oluşumlarına göre değişen çok boyutlu bir yapı”dır.

Ölüm kaygısı üzerine yapılan ilk araştırmalar, ölüm kaygısını tek boyutlu değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede ölüm kaygısını ölçmeye yönelik ilk ölçekler de tek boyutlu olarak tasarlanmıştır (Handal, 1969, ss. 39-42; Kelly & Corriveau, 1995, ss. 311-315; Livingston & Zimet, 1965, ss. 222-230; Templer, 1970, ss. 165-167). Ölüm kaygısı, daha sonraki zamanlarda yapılan araştırmalara göre ise çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmiştir. En çok bilinen boyutları “belirsizlik korkusu, bedeni kaybetme ve yok olma korkusu, yalnızlık korkusu acı duyma korkusu, ölüm sonrası cezalandırılma korkusu, geride kalanlar için kaygılanma korkusu, ölüm sonrasında olacakların korkusu,

² Animizm, kısaca canlandırma veya canlılık olarak ifade edilir. Anlam olarak animizm, kâinata bulunan her çeşit hayvan, bitki, taş ve toprak gibi varlıkların ruhlarının olabileceğini ön gören bir inanç çeşidi olarak anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle animizm, evrende mevcut olan tüm varlıkların madde olarak var olmasının yanı sıra manevi açıdan da bir ruhunun olduğuna inanılan düşüncedir (Animizm TDK Sözlük Anlamı, 2021).

ölümcül bir hastalığa yakalanma korkusu, ölü ve mezar korkusu”dur. Bunlardan dolayı ölüm kaygısı, ölüm ile alakalı birçok boyutun sentezi şeklinde ele alınmıştır (Abdel-Khalek, 2004, ss. 435-457; Cai vd., 2017, ss. 1-11; Conte vd., 1982, ss. 775-785; Karaca & Yıldız, 2001, ss. 43-55; Nelson & Nelson, 1975, ss. 171-178; Temples vd., 2006, ss. 209-226; Thorson & Powell, 1988, ss. 691-701).

Kısacası ölüm kaygısı, birçok bileşeni içine alan karmaşık (kompleks) bir olgudur. Ölüm kaygısının bu şekilde olması onu tanımlamayı ve onunla alakalı ortak bir boyut belirlemeyi de güç bir hale getirmektedir. Fakat boyutlarda ve tanımlarda bulunan ortak noktanın *“ölüme yönelik farkındalık ve bu farkındalığın hoş olmayan duygulara yol açması olduğu”* söylenebilir (Derin, 2019, s. 33).

2.3 Yaşam Sevgisi

Psikoloji, özellikle 2. Dünya Savaşı’nın ardından büyük ölçüde zihinsel bozukluklar ve bunların tedavisi ile ilgilenen şifa bilimi haline gelmiştir. Fakat psikoloji yalnızca ruhsal hastalıkları tedavi eden ve şifa arayanların bilimi değildir (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000, ss. 5-14). Psikolojinin görevi insanların nasıl daha mutlu, daha iyi, daha başarılı ve daha normal olabileceklerini ortaya çıkarmaktır. Bunu ortaya çıkarmak ise insanların davranışlarını anlamaktan geçer. Bunun için ise *“pozitif psikoloji”* ekolü ortaya çıkmıştır (Keleş, 2011, ss. 343-350).

Pozitif psikoloji, 1998 yılında Amerikan Psikoloji Derneği Başkanı Martin Seligman tarafından psikoloji alanına farklı bir düşünce tarzı ile başlamış yani bir akımdır (H. Yıldız, 2015, s. 33). Pozitif psikoloji, psikoloji alanında unutulmaya yüz tutmuş iki önemli amacı da vurgulamakta ve *“insanların doğru olan yönleriyle ilgilenmeye”* ve *“onları geliştirmeye”* çalışmaktadır (Luthans & Youssef, 2004, ss. 151-152; Sheldon & King, 2001, s. 216).

Sheldon ve King, pozitif psikolojiyi kişiye özel olağan güç ve erdemlerin bilimsel açıdan incelenmesi şeklinde tanımlamışlardır. Yapılan tanıma göre pozitif psikoloji, psikologların ilgilerini hastalıklı bireylerin yerine sağlıklı bireylere çevirmeyi amaçlamaktadır. Pozitif psikoloji, umut, azim ve cesaret gibi olgunlukları güçlü bir şekilde inşa ederek bu sayede zihinsel hastalıklar ortaya çıkmadan önlenebileceği ve kişideki iyi olma durumunun geliştirilebileceğini savunmaktadır. İyilik hali kavramı ise pozitif psikolojinin temelini oluşturur. Kısacası onlara göre pozitif psikoloji, bireylerin eksik veya kusurlu yönlerini değil, olumlu, iyi ve pozitif yönlerini göstererek bunları

geliştirmeyi amaçlamaktadır (Sarıcı, 2015, s. 11; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000, ss. 5-8). Gable ve Haidt ise pozitif psikoloji, “*insanların grupların ve kurumların işleyişi ve gelişimine katkıda bulunan süreç ve koşulların incelenmesi*” şeklinde tanımlamışlardır (Gable & Haidt, 2005, s. 103).

Son yirmi yıla yakın süreçte, olumlu özelliklerin ve niteliklerin insanın ruh sağlığı ve refahı üstündeki önemi artmış ve bu pozitif psikoloji sahasında araştırmaların git gide artmasını sağlamıştır (Sevinç, 2020, ss. 155-156; Turan, 2020, ss. 170-180). Mutluluk, iyi oluş ve yaşam doyumu son zamanlarda üzerinde en fazla çalışılan erdemlerdendir (Abdel-Khalek, 2007; Abdel-Khalek vd., 2018; Ayten, 2013; Baynal, 2021, s. 247; Turan, 2018). Bunların yanında yaşam memnuniyeti, iyimserlik, sevgi, samimiyet, hoşgörü, umut, şükran, akıl sağlığı ve bağışlama gibi erdemler de pozitif psikolojinin konuları arasında değerlendirilmektedir (Argyle, 2002; Carr, 2004; Seligman, 2017; Snyder & Lopez, 2002).

Mutluluk, iyi oluş ve yaşam doyumu gibi yaşam sevgisi de pozitif psikolojinin çalışma konuları arasında ele alınan bir kavramdır. Abdel-Khalek yaşam sevgisini, mutluluk ve esenlik ile ilgili yeni bir kavram olarak öne sürmüştür. O’na göre yaşam sevgisi, insanların kendi yaşantısına karşı genel olarak olumlu bir tutum içinde olması şeklinde tanımlamıştır (Abdel-Khalek, 2007). Yaşam sevgisi, esenliğin veya mutluluğun bileşenlerinden biri olarak kabul edilir. Ayrıca yaşam sevgisi kaygı, depresyon, ölme isteği ve nevroz ile negatif bir ilişki içindedir. Fakat yaşam sevgisi, olumlu duygu halleri ile ilişkilendirildiğinde daha farklı ve özellikli bir yapıya sahiptir (Abdel-Khalek, 2013; Dadfar vd., 2017, 2020).

Yaşam sevgisi, kişinin yaşama karşı olumlu bir tutumdur. Yaşam sevgisi, insanın kendi yaşamı ile ilgili olumlu bir değerlendirme içinde olması, hayata güçlü bir şekilde tutunması, hayata karşı zevkli bir bağlılık duyması ve hayatı kavramasıdır (Abdel-Khalek, 2007). Kısacası yaşam sevgisi, insanın yaşama karşı pozitif yönde bir tutum sergilemesi ve yaşamdan zevk alarak yaşamdan hoşlanmasıdır.

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Bilimsel araştırmanın güvenilir ve doğrulanabilir olması açısından yöntem çok önemlidir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi “*olgu ve olayları gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan araştırma*” yaklaşımıdır (Erişti, 2013, s. 9). İlişkisel tarama modeli ise “*iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan*” tarama modelidir (Kuzu, 2013, ss. 26-27).

Bu çalışmada demografik değişkenler ile dindarlık, ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi arasındaki ilişkinin tespiti ve dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı rolünün deneysel metotlar kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun için katılımcılara, “*Dini Yönelim Ölçeği, Ölüm Anksiyetesi Ölçeği, Yaşam Sevgisi Ölçeği*” ve demografik değişkenleri de kapsayan bir anket formu şeklinde sunum yapılmıştır. SPSS-23.0 paket programı ile elde edilen veriler analiz edilmiştir.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, 2022/2023 yılları arasında Türkiye'nin farklı illerinde çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı personelinden oluşmaktadır. 2022 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı verilerine göre 137563 diyanet personeli bulunmaktadır. Araştırmaya tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 362 personel katılmıştır.

3.3 Araştırma Grubunun Nitelikleri

Cinsiyet açısından araştırma grubunun 226'sı (%62,4) erkek personel, 136'sı (%37,6) kadın personelden oluşmaktadır. Bu grubun yaş ortalamaları ise 33,9±9,5 yıl olduğu gözlemlenmiştir.

Örneklemin 249'u (%68,8) evli, 105'i (%29,0) bekâr ve 8'i (%2,2) dul/boşanmış ve katılımcıların 195'i (%53,9) lisans mezunu, 85'i (%25,5) ön lisans mezunu, 46'sı (12,7) yüksek lisans ve üzeri mezun, 36'sı (%9,9) lise ve altı eğitim görmüş personel olduğu tespit edilmiştir.

3.4 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket içerisinde araştırma grubunun demografik özelliklerini tanımlamak için cinsiyet, medeni

durum, öğrenim durumu ve yaş ile alakalı yöneltilen sorularla beraber katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek için “*Dini Yönelim Ölçeği*”, ölüm kaygısı düzeylerini ölçmek için “*Ölüm Kaygısı Ölçeği*” ve yaşam sevgisi düzeylerini ölçmek için “*Yaşam Sevgisi Ölçeği*” kullanılmıştır.

3.4.1 Dini Yönelim Ölçeği

Araştırmaya katılanların dindarlık düzeylerini ölçmek için kullanılan Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilmiş olan “Dini Yönelim Ölçeği” 20 maddeden oluşan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin her bir maddesi (1-Hiç katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3-Kararsızım 4-Katılıyorum 5-Tamamen Katılıyorum) şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin 11 maddesi dışsal dini yönelimi, 9 maddesi ise içsel dini yönelimi ölçmektedir. Çeşitli çalışmalarda ölçeğin içsel dini yönelim alt ölçeği için cronbach alfa=.67 ve .93, dışsal dini yönelim alt ölçeği için .76 ve .85 arasında değiştiği söylenmektedir. (Donahue, 1985).

Cirhinlioğlu (2006) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan “Dini Yönelim Ölçeğinin” 2 alt boyutunun olduğu gözlemlenmiştir. 20 maddeden oluşan ölçeğe “Şartlar engellenmediği sürece ibadetimin gereklerini yaparım” maddesine karşılığında “Şartlar engellenmediği sürece günde 5 vakit namaz kılarım”, “Senede bir kere malımın zekâtını veririm”, “Şartlar engellemediği sürece insanın ömründe bir kere hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm”, “Şartlar engellemediği sürece ramazan ayında oruç tutarım” maddeleri ilave edilerek ölçek 23 maddeye çıkarılmıştır. Ölçeğe faktör analizi yapılarak ölçeğin 5. maddesinin içerikle uyumadığı gözlemlenmiş ve ölçekten çıkartılmıştır. Ölçeğin tamamı için bakıldığında cronbach alfa=.90 olarak tespit edilmiş.

Bu araştırma için “Dini Yönelim Ölçeğinin” cronbach alpha değerine bakıldığında, 709 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği sürecinde öncelikle iki faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizine (DFA) tabi tutulmuş ancak uygun değerler elde edilememiştir (CFI=.627; GFI=.848; RMR=.075; RMSEA=.078). İkinci aşamada ölçeğe açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır (KMO=.759; Bartlett’s Test of Sphericity Approx. Chi-Square=1263,359; df=190). Bu analiz sonucunda varyansın %54,581’ini açıklayan 6 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. 1. faktör altında 1,3,7,22 ifadeleri yer almış ve “İçsel İnanç Boyutu” olarak isimlendirilmiştir. 2. faktör altında 4,11,20,21 ifadeleri yer almış ve “Dışsal/Sosyal Boyut” olarak isimlendirilmiştir. 3. faktör altında 10,15,18,6 ifadeleri yer almış “Dışsal Kişisel” olarak isimlendirilmiştir. 4. faktör altında 2,5,17

ifadeleri yer almış “Dışsal Başa Çıkma” olarak isimlendirilmiştir. 5. faktör altında 13,14,16 ifadeleri yer almış “İçsel Kişisel Maneviyat” olarak isimlendirilmiştir. 6. faktör altında 19,8 ifadeleri yer almış “İçsel İbadet” olarak isimlendirilmiştir.

Yeterli faktör yükü almayan 9 ve 12. İfadeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu analizler sonucunda 6 faktörlü ve 20 ifadeden oluşan yeni bir yapı elde edilmiştir. Elde edilen bu yapı tekrar doğrulayıcı faktör analizine tabi tutularak uygun değerler elde edilmiştir (CFI=,900; GFI=,934; RMR=,040; RMSEA=,044; Standardized RMR=,0511) olarak hesaplanmıştır. Değerlerin kabul edilebilir ölçüde olduğu anlaşılmıştır.

3.4.2 Ölüm Anksiyetesi Ölçeği

Araştırmaya katılan katılımcıların ölüm kaygısı düzeyini ölçmek için kullanılan “Ölüm Anksiyetesi Ölçeği” Abdel-Khalek (2004) tarafından Arapça-İngilizce olarak geliştirilmiştir. 20 maddeden oluşan, beşli likert tipi bir ölçektir (1=Hiç ve 5=Çok Fazla). Ölçeğin cronbach alpha güvenilirlik dereceleri .83 ile .93 arasındadır. Aydoğan, Gülseren, Sarıkaya ve Özen (2015) tarafından Abdel-Khalek “Ölüm Anksiyetesi Ölçeği” Türkçeye uyarlanmıştır. 20 maddeden oluşan bu ölçeğin cronbach alpha değeri 0.86 olarak hesaplanmıştır. Her bir maddesi çıkarılarak hesaplandığında cronbach alpha değeri 20. maddesi dışında 0.85 ile 0.86 değerleri arasında değişmektedir. Ölçekteki 20. Madde çıkartıldığında yeni cronbach alpha değeri 0.90 olarak hesaplanmıştır.

Bu araştırmada “Ölüm Anksiyetesi Ölçeğinin” cronbach alpha değeri ,939 olduğu tespit edilmiş,20 maddeden oluşan ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış fakat beklenen uygun değerler elde edilmemiştir (CFI=,852;GFI=,792;RMR=,103;RMSEA=,113). İkinci aşamada ise ölçeğe açımlyıcı faktör analizi uygulanmış ve bu analiz sonucunda varyansın %65,047’sini açıklayan 3 faktörlü bir yapı elde edilmiştir (KMO=,937;Bartlett’s Test of Sphericity Approx. Chi-Square=4968,047; df=190). 1. faktör altında 5,9,10,4,6,1 ifadeleri yer almış ve bu faktörde “Hastalığa Bağlı Ölüm Korkusu” olarak isimlendirilmiştir. 2. faktör altında 13,14,7,18,20 ifadeleri yer almış ve bu faktörde “Ölüm ve Ölüm Sonrası Korku” olarak isimlendirilmiştir. 3. faktörde altında 2,11,8,12,3,16,17 ifadeleri yer almış ve bu faktörde “Ölü Görme Neticesi Korku” olarak isimlendirilmiştir.

Ölçeğin yeni yapısı toplam 18 ifadeden oluşmaktadır. 9 ve 15. ifadeleri ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen bu yapıya AMOS programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu yapı için (CFI=,901; GFI=,843; RMR=,082; RMSEA=,090; Standardized

RMR=,0605) olarak hesaplanmıştır. Değerlerin kabul edilebilir ölçüde olduğu anlaşılmıştır.

3.4.3 Yaşam Sevgisi Ölçeği

Araştırmaya katılanların yaşam sevgisi seviyelerini ölçmek için kullanılan “Yaşam Sevgisi Ölçeği” Abdel-Khalek (2007; 2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 16 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipi bir ölçektir: Hayır (1), Biraz (2), Orta (3), Çok (4) ve Çok fazla (5). Ölçek Arapça olarak geliştirilmiş ayrıca İngilizce ve Farsça dillerine uyarlanmıştır. Ölçeğin orijinal sürümünde cronbach alpha değeri .91 olarak ölçülmüştür.

Turan vd. (2022) tarafından Abdel-Khalek “Yaşam Sevgisi ölçeği” Türkçeye uyarlanmıştır. Türk örneğinde geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmediği için ölçeğin kısa versiyonunu geliştirmek için ileri düzey analizler uygulanmıştır. İstatistiksel kanıt elde etmek için diskriminant analizi, açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu şekilde elde edilen ölçeğin kısa versiyonu dört madde içermektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda (CFI=.998; TLI=.996; TLI \geq .90; RMSA=0.54) olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin cronbach alpha değeri .95 olarak ölçülmüş ve madde toplam korelasyonları .57 ile .87 arasında değiştiği bildirilmiştir (tümü istatistiksel olarak .01 düzeyinde anlamlıdır).

Bu çalışmada “Yaşam Sevgisi Ölçeğinin” güvenilirliğini test etmek için cronbach alpha değerine bakılmış ,906 olarak ölçülmüştür. Ölçeğin güvenilir olduğu gözlemlenmiştir. Ardından ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu yapı için (CFI=.955;GFI=.935; RMR=,028; RMSEA=,250; Standardized RMR=,0367) hesaplanmıştır. Değerlerin mükemmel uyum değerine sahip olduğu anlaşılmıştır.

3.5 Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma için öncelikli olarak konu ve amaç belirlenmiştir. Ardından literatür taranarak konu hakkında benzer çalışmaların olup olmadığına bakılmıştır. Bu şekilde çalışmanın sınırlılıkları daha iyi belirlenmiştir.

Araştırmanın uygulama kısmı için Google anket formu hazırlanmış, sosyal medya, WhatsApp, Bip, Telegram, Messenger, Facebook kişi ve gruplarına, ayrıca mail adreslerine gönderilerek katılımcılara sunulmuştur. Anket formu öncelikle araştırmacının kişisel tanıdıklarına gönderilmiş, bu kişilerinde kendi iletişimi olan kişilere anketleri ulaştırması istenmiş ve kartopu tekniğinden yararlanılarak katılımcılardan veri

toplanmıştır. Veriler incelendiğinde eksik ve özensiz olduğu tespit edilen anket formları araştırmadan çıkarılmıştır. Bu işlemlerden sonra anket formu araştırmaya alınmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 23.0 ve AMOS paket programları kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinde katılımcıların özelliklerini belirlemede frekans analizleri, gruplar arası karşılaştırmada t-test ve ANOVA analizler, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği sürecinde Güvenirlik analizi ve Faktör analizleri, olguların arasındaki ilişkilerin belirlenmesi sürecinde korelasyon analizler, aracılığın incelenmesi sürecinde ise Andrew F. Hayes (2018) tarafından geliştirilen SPSS Process V 3.5'in 4. Modeli kullanılmıştır. Tüm testlerde istatistiksel önemlilik düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1 Dindarlığa Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılanların dindarlık düzeylerini ölçmek için “Dini Yönelim Ölçeği” kullanılmıştır. Bu başlık altında dini yönelim ölçeğinin ve alt boyutlarının cinsiyete, medeni duruma ve öğrenim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenerek elde edilen veriler tablolar halinde sunulacaktır.

4.1.1 Dindarlık ve Cinsiyet

Bireyler arasındaki ayrışmanın en temel etkenlerinden bir tanesi cinsiyet faktörüdür. Cinsiyet faktörünün, bireyin yaşam dünyasına etkisi oldukça fazladır. Peki, cinsiyet faktörü, bireylerin dindarlık düzeylerini etkilemekte midir?

Tablo 4. 1 Cinsiyet ve Dindarlık

	Erkek (n=226)	Kadın (n=136)	t/u	p
	Ort±Ss	Ort±Ss		
Dindarlık ölçeği	75,8±7,2	73,7±6,6	t:2,702	0,007**
İçsel inanç boyutu	19,3±1,1	18,7±2,1	u:-1,946	0,052
Dışsal sosyal boyut	13,6±3,9	12,5±3,5	t:2,913	0,004**
Dışsal kişisel	5,8±2,7	5,9±2,3	u:-0,783	0,434
Dışsal başa çıkma	13,4±2,0	13,3±1,9	u:-1,345	0,179
İçsel kişisel maneviyat	14,0±,1	13,9±1,3	u:-0,094	0,925
İçsel ibadet	9,5±0,9	9,4±,1	u:-0,385	0,700

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Cinsiyet değişkeninin dindarlık ölçeği ve alt boyutları açısından nasıl bir fark ortaya çıkardığını test etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda erkek veya kadın olmanın dindarlık ölçeğinin yalnızca dışsal sosyal alt boyutunda ($p=0,004$) ve dindarlık ölçeğinin genel profilinde ($p=0,007$) anlamlı bir şekilde fark oluşturduğu gözlemlenmiştir ($p < 0,001$). Tablodaki verilere göre dindarlığın dışsal sosyal alt boyutunda kadınlar 3,5 aritmetik ortalamaya sahipken, erkekler ise 3,9 aritmetik ortalamaya sahiptirler. Buna göre erkeklerin kadınlara oranla daha dışsal sosyal boyut düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Cinsiyetin anlamlı bir fark oluşturduğu dindarlık genel profilinde ise kadınlar 6,6 ve erkekler ise 7,2 aritmetik ortalamaya sahiptirler. Buna göre dindarlık genel profiline bakıldığında erkeklerin dindarlık düzeyi kadınlarınkinden daha yüksek olduğu

söylenbilir. Buna göre “*Dindarlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınların erkeklere oranla dindarlık düzeyi daha yüksektir*” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez, tablo 4.1’deki analiz sonucuna göre desteklenmemektedir. Tablo 4.1’deki diğer analiz sonuçlarına bakıldığında erkek veya kadın olmanın dindarlığın içsel inanç, dışsal kişisel, dışsal başa çıkma, içsel kişisel maneviyat ve içsel ibadet boyutlarında anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Literatürde çalışmamızı destekler nitelikte araştırmalar mevcuttur. Kula (2001), Uysal (2006) ve Süzen (1993) yapmış oldukları çalışmada erkeklerin dindarlık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Literatür taranarak bu alandaki çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçların olduğu da görülmektedir. Kadınların erkeklere oranla daha dindar olduğu çalışmalar mevcuttur. Baynal (2015) yaptığı bir çalışmada dindarlığın cinsiyete göre anlamlı bir şekilde fark oluşturduğunu ve kadınların erkeklerden daha dindar olduğunu tespit etmiştir. Coşkun (2013) yapmış olduğu araştırmada ise kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Coştu (2011) Samsun ili merkezli çalışmasında, Çelik (2002), Kımtar ve Köftegül (2017) yapmış oldukları çalışmalarda kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunların yanı sıra Özbaydar (1970) ve Yapıcı (2007) ise yaptıkları çalışmada cinsiyet değişkeninin dindarlık düzeyine etki etmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Kadın dindarlığının daha önde olduğu bulgusuna ulaşılan çalışmalar, kadınların iş hayatına daha az katıldığı dönem veya gruplarla yapılan araştırmalardan kaynaklanabilir. Yani, kadınların daha az iş hayatına katıldığı ve dolayısıyla evde olup dini ibadetleriyle meşgul olabildikleri dönemlerde yapılan araştırmalarda kadın dindarlığının yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir (M. Yıldız, 2014, ss. 175-177). Ancak bu çalışma örneklem olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında çalışan din görevlileri ile yürütülmüştür. Örneklem grubunun çalışanlardan olması her ne kadar din görevlisi olsalar bile bu sonuca yol açtığı düşünülebilir. Turan (2009) tarafından çalışılan bir grup öğretmen üzerinde yürütülen araştırmada da paralel sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum şöyle izah edilebilir: ibadet ve abdest alma mekânları ağırlıklı olarak erkek merkezli bir yapıya sahiptir. Kadınlara bazı ibadet mekânlarında abdest alma bölümü ayrılmadığı gibi tüm camilerde kadınların için ibadet yeri olarak küçük bir mekân ayrılmaktadır. Bu durum bireyin kendisini vererek şevkle ibadet yapmasını engelleyecektir. Ayrıca erkeklerin dini kurumlarla etkileşiminin kolay olması, dini problemlerini daha kolay çözmeleri, dini vaaz

ve sohbetlerden kadınlara göre daha kolay istifade edebilmeleri erkeklerin dindarlık eğilimlerine olumlu katkı sağladığı söylenebilir (Onay, 2004, s. 105).

4.1.2 Dindarlık ve Öğrenim Durumu

Kişilerin öğrenim düzeyi arttıkça olaylara ve hayata bakış açısı değişmekte ve gelişmektedir. Ayrıca kişilerin bir durumu anlama, kavrama ve herhangi bir konu hakkında karar verme mekanizmaları da öğrenim düzeylerine göre değişebilmektedir. Kişilerin öğrenim düzeyleri ile değişen bakış açıları dindarlık düzeylerini ne oranda etkilemektedir. Acaba, kişilerin öğrenim düzeyleri arttıkça dindarlık düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

Tablo 4. 2 Dindarlık ve Öğrenim Durumu

	Lise ve altı (n=36)	Ön lisans (n=85)	Lisans (n=195)	Yüksek lisans ve üzeri (n=46)	F/ χ^2	p
	Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss		
Dindarlık ölçeği	76,1±7,6	76,2±6,6	74,6±6,6	73,5±8,7	F:1,91 3	0,127
İçsel inanç boyutu	19,3±1,1	19,4±1,0	18,9±1,6	18,8±2,3	χ^2 :5,6 03	0,133
Dışsal sosyal boyut	13,6±3,6	13,6±4,2	13,0±3,5	12,8±3,9	F:0,83 2	0,477
Dışsal kişisel	6,3±3,5	5,6±1,8	5,9±2,5	5,8±2,7	χ^2 :0,9 46	0,814
Dışsal başa çıkma	13,8±1,4	13,9±1,4	13,2±2,0	12,6±2,8	χ^2 :0,8 88	0,031*
İçsel kişisel maneviyat	13,8±1,2	14,0±,1	14,1±1,1	13,7±1,7	χ^2 :2,7 36	0,434
İçsel ibadet	9,4±1,0	9,6±0,9	9,4±1,1	9,7±0,7	χ^2 :5,1 74	0,159

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, F: Oneway Anova test, χ^2 : Kruskal Wallis test

Katılımcıların öğrenim durumu ile dindarlığın dışsal başa çıkma alt boyutu ($p=0,031$) ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Tablo 4.2’de yer alan dindarlık genel profili, içsel inanç, dışsal sosyal, dışsal kişisel, içsel kişisel maneviyat ve içsel ibadet alt boyutlarında öğrenim durumu bakımından oluşan gruplar arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır($p>0,05$).

Tablo 4. 3 Öğrenim Durumu ile Dışsal Başa Çıkma Alt Boyutu Arasında Tespit Edilen Farklılığın Post Hoc Tukey Testi ile İncelenmesi

Öğrenim durumu (I)	Öğrenim durumu (J)	Ortalama farklılıkları	p
Dışsal başa çıkma			
Lise ve altı	Yüksek lisans ve üzeri	1,17512	0,041 *
Önlisans	Yüksek lisans ve üzeri	1,26368	0,003 **

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, Post Hoc Tukey testi

Tablo 4.2’de katılımcıların öğrenim durumu ile dışsal başa çıkma alt boyutu puanları arasında tespit edilen farklılıkların gruplar arasındaki kaynağını belirlemek amacıyla yapılan post hoc tukey testi tablo 4.3’de verilmiştir.

Yapılan analiz sonucuna göre, dışsal başa çıkma alt boyutunun ölçek puanında yüksek lisans ve üzeri mezuniyeti olanların, lise ve altı ile ön lisans mezunu olanlara göre daha düşük ölçek puanı elde etmişlerdir($p<0,05$).

Bu çalışmada öğrenim durumunun dindarlık düzeyinin dışsal başa çıkma alt boyutunda anlamlı bir farka yol açtığı gözlemlenmiştir ($p<0,05$). Katılımcıların öğrenim düzeyine göre dindarlık ortalamaları en yüksek ön lisans mezunu 76,2 ve en düşük olanı ise yüksek lisans ve üzeri mezuniyete 73,5 sahip olan kişilerdir. Lise ve altı mezunların ortalaması 76,1 ve lisans mezunu olanlar ise 74,6 aritmetik ortalamaya sahiptir. Sonuç olarak “Dindarlık düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların dindarlık düzeyi de artar” şeklinde kurulan hipotez araştırma bulgularınca desteklenmemiştir. Aksine öğrenim seviyesi artarken dindarlık düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra literatüre bakıldığında dindarlık ve öğrenim durumu (eğitim düzeyi) arasında yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmada da olduğu gibi dindarlık düzeyinin çeşitli boyutlarında birbirinden çelişkili sonuçlar tespit edilmiştir. Turan (2009) yapmış olduğu doktora çalışmasında dindarlığın bilgi/ibadet alt boyutunda anlamlı bir farklılık tespit etmiş ve bu boyutta en yüksek ortalamaya yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip olan kişilerin elde ettiğini rapor etmiştir. Topuz (2003) yapmış olduğu çalışmasında kişinin eğitim seviyesi arttıkça dini gelişiminin azaldığını tespit etmiştir.

Mehmedoğlu (2004) ise yaptığı bir araştırmada öğrenim düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

Bu sonuçlara bakarak öğrenim düzeyi arttıça dindarlık düzeyi düşmekte olduğuna dair bir genelleme yapılabilir mi? Elde edilen bu sonuç şu şekilde izah edilebilir. Kişilerin ğrenim düzeyi arttıça sosyal hayatta olduğu gibi dini anlamda da bilgisinde artış olabilir. Bilgi arttıça kişide sorgulama yetisi de bu oranda artış gösterebilir. Bilgisi ekseninde hayatı sorgulamaya başlayan insan bazı konularda olduğu gibi dini alanda da kendisine uygun görmediği dini yaptırım veya görevlerden uzaklaşabilir. Bu durum da kişide dindarlık düzeyinde düşüş yaşamasına sebep olabilir. Ayrıca, günümüz toplumunda daha st eğitim seviyesine sahip bireylerin toplumsal rollerinin de dini alandaki etkinliğini kısıtladığı ileri sürülebilir. şöyle ki, bilgi ve teknoloji alanlarındaki hızlı gelişme, özellikle yükseköğrenime sahip kişilerin iş yükünde de değişmeler oluşturduğu günlük meşgalelerin artması neticesinde bireyin manevi alandan uzaklaşmaya başladığı söylenebilir.

4.1.3 Dindarlık ve Medeni Durum

Bireylerin medeni durumlarına göre evli, bekâr veya dul/boşanmış olmaları açsından sosyal hayattaki sorumlulukları ve aile içinde almış oldukları görevler farklılık gösterebilmektedir. Aile yapısında ve sosyal hayatta bireyin medeni durumuna göre farklılıkların olması acaba, bireyin dini yaşantısında veya dindarlık düzeyinde farklılığa yol açmakta mıdır?

Tablo 4. 4 Dindarlık ve Medeni Durum

	Bekar+ (n=113)	Evli (n=249)	t/u	p
	Ort±Ss	Ort±Ss		
Dindarlık leği	73,8±7,5	75,5±6,8	t:-2,131	0,034*
İçsel inanç boyutu	18,5±2,1	19,3±1,2	u:-1,946	<0,001**
Dışsal sosyal boyut	13,0±3,4	13,3±3,9	t:-0,649	0,517
Dışsal kişisel	6,3±3,2	5,7±2,1	u:-0,783	0,178
Dışsal başa çıkma	13,0±2,1	13,5±1,9	u:-1,345	0,006**
İçsel kişisel maneviyat	13,8±1,2	14,1±1,2	u:-0,094	0,036*
İçsel ibadet	9,2±1,2	9,6±0,8	u:-0,385	<0,001**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, +: 8 adet dul/boşanmış katılımcı dahil edildi. t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Medeni durum değişkeninin dindarlık ölçeği ve alt boyutları açısından nasıl bir farka yol açtığını test etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda dindarlık ölçeği genel profilinde, içsel inanç, dışsal başa çıkma, içsel kişisel maneviyat, içsel ibadet ölçek puanlarının (sırasıyla $p=0,034$; $p=0,001$; $p=0,006$; $p=0,036$; $p=0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Tablo 4.4'te yer alan diğer ölçek puanları ile evliler ve bekârlar arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0,05$).

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre bireylerin medeni durumları dindarlık düzeylerini etkilemektedir. Zira dindarlık düzeylerinin göstergesi olan aritmetik ortalama puanları mukayese edildiği zaman, evli bireylerin ortalama puanları bekâr bireylere oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İstatiksel açıdan medeni durum ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,001$). Bu anlamlılık dindarlık ölçeğinin genel profilinde ve içsel inanç, dışsal başa çıkma, içsel kişisel maneviyat, içsel ibadet alt boyutlarındadır. Katılımcıların medeni durumlarına göre dindarlık ortalamaları en düşük olan bekâr bireyler (73,8) ve en yüksek evli bireyler (75,5) ortalamaya sahiptirler. Bireylerin medeni durumları dindarlık düzeylerini etkilemektedir ve medeni durum dindarlık düzeyinde anlamlı bir farka yol açmaktadır. Sonuç olarak *Dindarlık düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. "Evli olanların dindarlık düzeyi bekâr olanlara oranla daha yüksektir"* şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez tablo 4'deki analiz sonucuna göre desteklenmektedir. Tablo 4.4'deki diğer analiz sonuçlarına baktığımızda dışsal sosyal ve dışsal kişisel alt boyutlarında anlamlı bir fark oluşmamıştır ($p>0,05$).

Literatür incelendiğinde ülkemizde yapılmış olan çeşitli araştırmalarda evli çiftlerin dini pratikleri yerine getirme açısından bekârlara oranla genel manada daha dindar oldukları gözlemlenmiştir. Günay (1999), Köktaş (1993) ve Kayıklık (2003) tarafından yapılan araştırmalar neticesinde evli olan kişilerin bekâr olan kişilere oranla daha dindar olduğu ortaya çıkmıştır. Baynal (2015) ve Yıldız (2014) yapmış olduğu çalışmada da evliler bekârlara oranla dindarlık düzeyi daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Evli olan bireylerin daha dindar olmasının sebeplerinden bir tanesi çocuklarını iyi şartlar altında yetiştirerek onlara iyi bir rol model olmak olabilir (Akt. Baynal, 2015, s. 214). Ailenin ve çocukların geleceklerini düşünerek onları koruma içgüdüğü gibi kaygı durumları da insanı dine daha çok yöneltebilmektedir. Bunun yanı sıra genel olarak evlenen bireylerin hayatı bir düzen içindedir ve ibadet yapmaları da bu düzenin bir parçası olarak yerine getirmesi daha kolay olabilir (Baynal, 2015, s. 214). İslami düşünceye göre ibadetler, belli bir zamana ve mekâna göre yerine getirilmesi gereken uygulamalardır. Bu

uygulamalar belli bir düzen ve sorumluluğu ön görmektedir. Örneğin İslam dininde namaz ibadeti, tek başına ele alındığında bile zaman yönünden bireyin hayatını planlayan, düzene sokan ve bireyi planlı bir şekilde yaşamaya sevk eden davranış şekli olduğu söylenebilir. Kişi yapmış olduğu ibadetle onun getirmiş olduğu sorumlulukları yüklenir. İslam'da sorumluluk anlayışı dinin tüm ibadet çeşitlerinde görmek mümkündür. Hatta İslamiyet'te dine girişin ilk şartlarından biri de sorumluluk alabilecek çağa (akıl baliğ olmak) ulaşabilmektir (Daryal, 2013, ss. 77-84). İbadet ve evlilik hayatının ortak yönlerinden olan sorumluluk ve düzen erdemlerinin, medeni durum ve dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşimi açıklamaya yardımcı olacaktır.

4.2 Ölüm Kaygısına Yönelik Bulgular

Bu araştırmaya katılanların ölüm kaygısı düzeylerini ölçmek için “Ölüm Anksiyetesi Ölçeği” kullanılmıştır. Bu başlık altında ölüm kaygısı ölçeğinin ve bu ölçeğe ait alt boyutlarının cinsiyete, medeni duruma ve öğrenim durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenerek elde edilen veriler tablo halinde sunulacaktır.

4.2.1 Ölüm Kaygısı ve Cinsiyet

İnsanların korku ve kaygı durumlarını etkileyen birçok farklı faktör vardır. Bu faktörlerden biri de cinsiyet faktörüdür. İnsanların biyolojik olarak erkek ya da kadın olması herhangi bir korku ve kaygı durumunda farklı tepkiler vermesine neden olduğu bilinmektedir. Bu kaygılardan durumlarından biri de ölüm kaygısıdır. Peki, cinsiyet faktörü ölüm kaygısı karşısında bir farklılık oluşturmakta mıdır? Ya da insanların cinsiyet faktörü ölüm kaygısı düzeyini etkilemekte midir?

Tablo 4. 5 Ölüm Kaygısı ve Cinsiyet

	Erkek (n=226)	Kadın (n=136)	t/u	p
	Ort±Ss	Ort±Ss		
Ölüm Kaygı Ölçeği	34,1±12,4	44,5±16,7	t:-6,954	<0,001**
Hastalığa bağlı ölüm korkusu	14,4±5,8	17,1±6,1	t:-4,303	<0,001**
Ölüm ve ölüm sonrası korku	9,2±4,3	11,7±5,1	t:-5,008	<0,001**
Ölü görme neticesi korku	10,6±3,9	15,7±6,6	t:-9,123	<0,001**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Cinsiyet değişkeninin ölüm kaygısı ölçeği ve alt boyutlarını açısından nasıl bir fark ortaya çıkardığını test etmek amacıyla yapılan analizler neticesinde erkek veya kadın olmanın ölüm kaygısı ölçeğinin hastalığa bağlı ölüm korkusu, ölüm ve ölüm sonrası korku, ölü görme neticesinde korku alt boyutlarında ve ölüm kaygısının genel profilinde (sırasıyla $p=0,001$; $p=0,001$; $p=0,001$; $p=0,001$) anlamlı bir şekilde fark oluştuğu gözlemlenmiştir ($p<0,001$). Analiz verilerine göre hastalığa bağlı ölüm korkusu alt boyutunda erkekler (5,8), kadınlar (6,1), ölüm ve ölüm sonrası korku alt boyutunda erkekler (4,3), kadınlar (5,1), ölü görme neticesi korku alt boyutunda erkekler (3,9), kadınlar (6,6) ve ölüm kaygısı genel profilinde erkekler (12,4), kadınlar (16,7) aritmetik ortalamalara sahiptirler. Buna göre kadınların ölüm kaygısı düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Yapılan analizler sonucuna göre erkek veya kadın olmanın ölüm kaygısı genel profili ve ölüm kaygısının tüm alt başlıklarında anlamlı bir fark oluşturduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Sonuç olarak “*Ölüm kaygısı düzeyi cinsiyet bakımından anlamlı bir farka yol açar. Kadınların ölüm kaygısı düzeyi erkeklere oranla daha fazladır*” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotezimiz tablo 4.5’deki analiz verileri ile desteklenmiştir.

Literatür incelendiğinde bu araştırmanın ulaştığı sonuçları destekler mahiyette sonuçlar rapor edildiği görülmektedir. Halıcı ve Kurtulan (2016) beraber yürütmüş oldukları çalışmada kadınların ölüm kaygısı düzeyini erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kıraç (2007) ve Yıldız (1998, 2014) yapmış oldukları çalışmalarda da kızların ölüm kaygısı düzeyinin ortalamasının erkeklerin ölüm kaygısı düzeyi ortalamasından yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Hökelekli (1992) eğitim düzeyi bakımından hepsi yükseköğretim mezunu yedi ayrı meslek kolunda çalışan araştırma grubu ile yaptığı bir çalışmada, kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek çıktığını rapor etmiştir. Bununla birlikte, Handal (1969) bazı çalışmalarda ise cinsiyet ve ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Kadınların ölüm kaygısının erkeklerden fazla olmasının nedenleri, kadınların erkeklere oranla daha duygusal bir yapısının bulunması ve kadınlardaki genel korku ve kaygı düzeyinin erkeklerden daha yüksek oluşuyla izah edilebilir (Hökelekli, 1992, ss. 67-70; şenol, 1989). Genel manada cinsiyete ilişkin kaygı farkları, genetik-biyolojik veya hormonların etkisinden, toplumsal faktörlerden çevre ve aile tarafından erkek ve kadın davranışlarının çocuklara öğretilerek rol model olunması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çocuğun öğrenilen bu rol ve modelleri taklit etmesi veya benimsemesi neticesinde

cinsiyete ilişkin davranışları oluşmaktadır (akt. M. Yıldız, 2014, s. 161). Cinsiyete göre kadınların erkeklere oranla ölüm kaygısının yüksek olması yalnızca biyolojik temellere dayandırılarak açıklanamaz, bunun yanı sıra, insanın bulunduğu sosyal çevresi, ailesi, arkadaşları ve kültürünün de etkili olduğu söylenebilir.

4.2.2 Ölüm Kaygısı ve Öğrenim Durumu

Bireylerin ölüm kaygısını etkileyen faktörlerden biri de öğrenim durumudur. Bireylerin almış oldukları eğitim düzeyleri ölüm kaygısı düzeyine ne derecede etki etmektedir. Öğrenim düzeyi kişinin ölüm kaygısında anlamlı bir farklılığa yol açmakta mıdır?

Tablo 4. 6 Ölüm Kaygısı ve Öğrenim Durumu

	Lise ve altı (n=36)	Ön lisans (n=85)	Lisans (n=195)	Yüksek lisans ve üzeri (n=46)	F/ χ^2	P
	Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss		
Ölüm Kaygı Ölçeği	30,1±11,9	32,7±11,4	42,3±15,1	35,9±13,7	F:14,804	<0,001* *
Hastalığa bağlı ölüm korkusu	12,3±5,8	13,5±5,2	17,0±6,1	14,3±5,9	F:12,127	<0,001* *
Ölüm ve ölüm sonrası korku	8,3±3,9	8,4±3,7	11,3±5,0	9,4±4,7	F:10,746	<0,001* *
Ölü görme neticesi korku	9,4±3,5	10,8±4,8	13,9±6,0	12,2±5,2	F:11,108	<0,001* *

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, F: Oneway Anova test, χ^2 : Kruskal Wallis test

Katılımcıların öğrenim durumu ile ölüm kaygısı ölçeği genel profili ve hastalığa bağlı ölüm korkusu, ölüm ve ölüm sonrası korku, ölü görme neticesinde korku alt boyutlarında (sırasıyla $p=0,001$; $p=0,001$; $p=0,001$; $p=0,001$) ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Öğrenim durumuna göre ölüm kaygısı düzeyi aritmetik ortalama puanlarına bakıldığında lise ve altı mezunlar (31,1), öz lisans mezunları (32,7), lisans mezunları (42,3) ve yüksek lisans ve üzeri mezunlar (35,9) puana sahiptirler. Aritmetik ortalamalarına baktığımızda en yüksek ölüm kaygısı düzeyine sahip olanlar lisans ve üzeri mezunlardır. En düşük ölüm kaygısı ise lise ve altı mezunlardır. Sonuç olarak “Ölüm kaygısı düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların ölüm kaygısı düzeyi artar”

şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez tablo 4.6'daki analiz verileri ile kısmen de olsa desteklenmiştir.

Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, Erdoğan ve Özkan (2007) birlikte yürüttükleri farklı dinlere inanan bireylerin ölüm kaygıları üzerine yapmış oldukları çalışmada öğrenim düzeyi yükseldikçe ölüm kaygısı düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra Yıldız (1998, 2014) yapmış olduğu çalışmalarda ise öğrenim durumunun ölüm kaygısı düzeyinde herhangi bir farka yol açmadığını tespit etmiştir.

Öğrenim düzeyi arttıkça ölüm kaygısının azalmasının temel nedeninin, bireylerin öğrenim düzeyi arttıkça günlük yaşamlarında ve çalışma hayatlarında oluşan yoğunluktan dolayı ölümleri hatırlama düzeylerinde bir düşüşün meydana gelmesinden kaynaklandığı düşünülebilir (Erdoğan & Özkan, 2007, s. 178). Örneğin eğitim seviyesi yüksek olan birey dünyayı anlama ve insanın evrende sorumsuzca yaşayan bir varlık olmadığını bilme ve idrak etme yeteneğine sahiptir. Bir taraftan dünya ve öbür dünyayı kavrayıp diğer taraftan öbür dünyayı kazanmak için yapılması gereken dini vecibeleri yerine getirmemek, bireyde ölüme yönelik bir kısım korku ve kaygıları artırabilir. Öğrenim durumuna göre dindarlık farklılıklarının ele alındığı 4.3 tablosuna bakıldığında öğrenim durumu arttıkça dini tutumların azaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bireyin bir taraftan farkında olup diğer taraftan yerine getirmediği vecibeler kişinin suçluluk duygularını, korku ve kaygılarını artıracakı söylenebilir.

Tablo 4. 7 Öğrenim Durumu ile Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Alt Boyutlarının Ölçek Puanları Arasında Tespit Edilen Farklılığın Post Hoc Tukey Testi ile İncelenmesi

Öğrenim durumu (I)	Öğrenim durumu (J)	Ortalama farklılıkları	p
Ölüm Kaygı Ölçeği			
Lisans	Lise ve altı	12,23462	<0,001* *
	Ön lisans	9,62383	<0,001* *
	Yüksek lisans ve üzeri	6,40491	0,025*
Hastalığa bağlı ölüm korkusu			
Lisans	Lise ve altı	4,71282	<0,001* *

		Ön lisans	3,54027	<0,001* *
		Yüksek lisans ve üzeri	2,76355	0,021*
Ölüm ve ölüm sonrası korku				
	Lisans	Lise ve altı	3,04316	0,002**
		Ön lisans	2,92519	<0,001* *
Ölü Görme Neticesi Korku				
	Lisans	Lise ve altı	4,47863	<0,001* *
		Ön lisans	3,15837	<0,001* *

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, Post Hoc Tukey testi

Katılımcıların öğrenim durumu ile ölüm kaygısı genel profili ve alt boyutlarının puanları arasında tespit edilen farklılıkların gruplar arasındaki kaynağını belirlemek amacıyla post tablo 4.7’de post hoc tukey testi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucuna göre; ölüm kaygısı ölçeği genel profili ile hastalığa bağlı ölüm korkusu alt boyutu ölçek puanları arasında; lisans mezunu olanların, lise ve altı, ön lisans ile yüksek lisans ve üzeri mezuniyete sahip olan katılımcılara göre daha yüksek ölçek puanlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır ($p < 0,05$). Ölüm ve ölüm sonrası korku ile ölü görme neticesi korku alt boyutlarının ölçek puanlarında; lisans mezunu olanların lise ve altı ile ön lisans mezunu olanlara göre daha yüksek ölçek puanlarına sahip olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır ($p < 0,05$).

4.2.3 Ölüm Kaygısı ve Medeni Durum

Ölüm kaygısını etkileyen birçok faktör vardır. Bunlardan biriside medeni durum faktörüdür. İnsanların evli, bekâr ve dul/boşanmış olmaları ölüm kaygısına karşı olan tutum ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Acaba, bireylerin medeni durumları ile ölüm kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 4. 8 Ölüm Kaygısı ve Medeni Durum

	Bekar+ (n=113)	Evli (n=249)	t/u	P
	Ort±Ss	Ort±Ss		
Ölüm Kaygı Ölçeği	42,7±15,2	35,9±13,9	t:4,163	<0,001**

Hastalığa bağlı ölüm korkusu	16,8±6,1	14,7±5,9	t:3,066	0,002**
Ölüm ve ölüm sonrası korku	11,1±4,9	9,7±4,7	t:2,633	0,009**
Ölü görme neticesi korku	14,7±6,5	11,5±4,9	t:5,205	<0,001**

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, +: 8 adet dul/boşanmış katılımcı dâhil edildi. t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Medeni durum değişkeninin ölüm kaygısı ölçeği ve alt boyutları açısından nasıl bir farka neden olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda ölüm kaygısı ölçeği genel profilinde, hastalığa bağlı ölüm korkusu, ölüm ve ölüm sonrası korku ve ölü görme neticesi korku alt boyutlarında ölçek puanlarının (sırasıyla $p=0,001$; $p=0,002$; $p=0,009$; $p=0,001$) tespit edilmiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre bireylerin medeni durumları ölüm kaygısı düzeylerini etkilemektedir. Bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin göstergesi olan aritmetik ortalama puanları karşılaştırıldığı zaman, bekâr (42,7) olan bireylerin evli (35,9) olan bireylere oranla aritmetik ortalama puanları daha yüksektir. İstatistiksel açıdan da medeni durum ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,001$). Sonuç olarak “*Ölüm kaygısı düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Bekâr olanların ölüm kaygısı düzeyi evli olanlara oranla daha yüksektir*” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez tablo 4.8’deki analiz sonucu ile desteklenmektedir.

Literatür tarandığında medeni durum ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiye dair yapılan çeşitli araştırmalarda çelişkili sonuçlar rapor edilmektedir. Erdoğan ve Özkan (2007) beraber yürütmüş oldukları araştırmada evli olan bireylerin bekâr olan bireylere oranla ölüm kaygılarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Yıldız (1998) tarafından yapılmış olan araştırma sonucuna göre ise ölüm kaygısı ile medeni durum arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Bunların yanı sıra Turgay (2003) yapmış olduğu araştırmada da evli bireylerin bekâr olan bireylere oranla ölüm korkusu daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına bakıldığında evli olan bireylerin ölüm kaygısının daha yüksek olması şu şekilde yorumlanmaktadır. Evli olan kişilerin eşlerine, çocuklarına ve ailelerine karşı olan görev ve sorumlulukları fazla olduğundan dolayı evli olan kişilerin ölmesi halinde kendinden sonra geride bıraktıklarına karşı olan görev ve sorumlulukların yerine getirilemeyeceği endişesi ölüm kaygısı düzeylerini yükseltmektedir (Erdoğan & Özkan,

2007, s. 178). Ölüm kaygısı düzeyini etkileyen bir diğer etkende evli çiftlerin çocuk sahibi olmamalarıdır. Çünkü insanların çocuk sahibi olmak istemesi kendisi öldükten sonra bir uzantısının yani soyunun devam ettirilmesi düşüncesi biyolojik ölümsüzlük olarak nitelendirilmektedir ve ölüm kaygısı yönünden kendisine psikososyal destek olmaktadır. Hatta doğu kültüründe soyun devamını simgesi olan erkek çocuk evli insanlar için daha çok önem taşımaktadır (Karakuş vd., 2012, s. 61).

Bu araştırmada çıkan sonuçta olduğu gibi bekârların ölüm kaygısının daha yüksek olması ise evlilerin genel olarak hayatın yaşanması gereken birçok aşamasını yaşamaları ve olgunluk düzeyine ulaşması nedeniyle ölüm gerçeğini daha kolay kabullenmesi ile ilişkilendirilebilir. Jung orta yaşta bireylerin kolektif bilinçaltındaki arkeleri tanıdığını ve onlarla uzlaştığını zıtlıkların kaybolduğunu ve dolayısıyla bireyin olgunlaşarak kendisi ile daha barışık ve bütünleşik bir yapı kazandığını ileri sürer (Köse & Ayten, 2016, s. 36). Evlenmiş, hayatın belli aşamalarını geçmiş ve orta yaşa ulaşmış bireylerin ölüm kaygısı düzeyinin, genç henüz evlilik aşamasını yapmamış, önünde yaşamak için bazı amaç ve sebeplerin olduğunu düşünen bireylere nazaran düşük olması böyle bir bakış açısı ile açıklanabilir.

4.3 Yaşam Sevgisine Yönelik Bulgular

Bu araştırmaya katılanların yaşam sevgisi düzeylerini ölçmek için “Yaşam Sevgisi Ölçeği” kullanılmıştır. Bu başlık altında yaşam sevgisi ölçeğinin cinsiyete, medeni duruma ve öğrenim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenerek elde edilen veriler tablolar halinde sunulacaktır.

4.3.1 Yaşam Sevgisi ve Cinsiyet

Son zamanlarda olumlu özelliklerin ve niteliklerin insanların ruh sağlığı ve yaşam sevgisi üstündeki önemini artırdığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra yaşam memnuniyeti, mutluluk, iyimserlik, sevgi, samimiyet, hoşgörü ve akıl sağlığı gibi etkenlerde yaşam sevgisi (yaşam sevinci) ile ortak payda da birleşen faktörlerdendir. Yaşam sevgisi de mutluluk, ruh sağlığı vb. faktörlerden etkilenebilmektedir. Acaba, cinsiyet faktörü de yaşam sevgisini etkileyerek anlamlı bir fark oluşturabilmekte midir?

Tablo 4. 9 Yaşam Sevgisi ve Cinsiyet

Erkek (n=226)	Kadın (n=136)	t/u	p
------------------	------------------	-----	---

	Ort±Ss	Ort±Ss		
Yaşam sevgisi	15,7±3,1	15,5±3,5	t:0,476	0,635

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkeninin ($p=0,635$) yaşam sevgisi ölçeği açısından nasıl bir fark oluşturduğunu test etmek amacıyla yapılan analiz neticesinde erkek veya kadın olmanın yaşam sevgisi ölçeğinden elde edilen puanlar bakımından anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Tablodaki verilere göre yaşam sevgisi ölçeğinde kadınlar 15,5, erkekler ise 15,7 aritmetik ortalamaya sahiptirler. Buna göre yaşam sevgisi ölçeğine bakıldığında erkeklerin yaşam sevgisi düzeyi kadınlarınkinden daha yüksek gibi görünse de analiz sonucuna göre ise kadın veya erkek olmanın yaşam sevgisi ölçeğinde anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Sonuç olarak “*Yaşam sevgisi seviyesi düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınların yaşam sevgisi erkeklere oranla daha yüksektir*” şeklinde kurulan hipotez tablo 4.9’daki analiz sonucuna göre desteklenmediği tespit edilmiştir.

Yaşam sevgisi ile aynı doğrultuda olduğunu düşünülen Ayten (2013) tarafından hayat memnuniyeti ile ilgili başka bir çalışmada ise kadınların hayat memnuniyeti düzeyi erkeklere oranla daha fazladır. Ulutürk Akman (2021, s. 65) tarafından yaşam memnuniyeti üzerine yapılan bir çalışmada kadınlarının yaşam memnuniyeti düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayten ve Yıldız (2016) tarafından ortak yürütülen bir araştırma sonucunda hayat memnuniyetinin cinsiyet açısından bir fark oluşturmadığı sonucunu rapor etmişlerdir.

4.3.2 Yaşam Sevgisi ve Öğrenim Durumu

Bireyin eğitim seviyesi, yaşamını kazanması, amaçlarına ulaşması bakımından önemlidir. Bu yönüyle bireyin yaşamından memnun olması, yani yaşamı sevmesi üzerinde de etkili olacağı düşünülebilir. Bu çerçevede acaba öğrenim durumu yaşam sevgisi düzeyinde bir farklılığa yol açmakta mıdır?

Tablo 4. 10 Yaşam Sevgisi ve Öğrenim Durumu

Lise ve altı (n=36)	Ön lisans (n=85)	Lisans (n=195)	Yüksek lisans ve üzeri (n=46)	F/χ ²	P
Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss	Ort±Ss		

Yaşam sevgisi	15,3±2,7	15,9±2,9	15,4±3,4	16,3±3,5	F:1,24 6	0,293
----------------------	----------	----------	----------	----------	-------------	-------

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, F: Oneway Anova test, χ^2 : Kruskal Wallis test

Katılımcıların öğrenim durumunun yaşam sevgisi açısından nasıl bir fark oluşturduğunu test etmek amacıyla yapılan analiz neticesinde, yaşam sevgisi ölçek puanı ($p=0,293$) ile öğrenim durumu bakımından oluşan grupların yaşam sevgisi ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Sonuç olarak “Yaşam sevgisi düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğrenim düzeyi arttıkça insanların yaşam sevgisi düzeyi de artar” şeklinde kurulan hipotez tablo 4.10’daki analiz sonucuna göre desteklenmediği gözlemlenmiştir.

Literatür incelendiğinde ülkemizde yaşam sevgisi ve öğrenim durumu arasında ilişkiyi tespit etmek için yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak yaşam memnuniyeti ve mutluluk ile ilgili Ulutürk Akman (2021) tarafından yapılan araştırma neticesinde eğitim düzeyi arttıkça yaşam memnuniyetinin arttığı, eğitim durumunun ise kişilerin mutluluğu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

4.3.3 Yaşam Sevgisi ve Medeni Durum

İnsanların evli, bekâr veya dul/boşanmış olmasının yaşam sevgisini etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Peki, medeni durum hali yaşam sevgisinde anlamlı bir farka yol açmakta mıdır?

Tablo 4. 11 Yaşam Sevgisi ve Medeni Durum

	Bekâr+ (n=113)	Evli (n=249)	t/u	P
	Ort±Ss	Ort±Ss		
Yaşam sevgisi	14,8±3,7	15,9±2,9	t:-3,275	0,001**

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, +: 8 adet dul/boşanmış katılımcı dâhil edildi. t: Bağımsız student t-test, u: Mann Whitney U test

Katılımcıların medeni durumlarının yaşam sevgisi açısından nasıl bir farka yol açtığını tespit etmek amacıyla yapılan analize göre medeni durum grupları ile yaşam sevgisi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,001$). Analiz sonucuna göre evli olan bireylerin yaşam sevgisi düzeyleri bekâr olan bireylere göre daha yüksektir. Sonuç olarak “Yaşam sevgisi seviyesi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Evli olan kişilerin yaşam

sevgisi bekâr olanlara göre daha yüksektir” şeklinde kurulan hipotez tablo 4.11’deki analiz sonucuna göre desteklenmektedir.

Literatür incelendiğinde medeni durum ve yaşam sevgisi arasında ilişkiye dair ülkemizde yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Buna benzer olarak Kangal (2013) tarafından mutluluk üzerine yapılan bir araştırmaya göre, evli olan bireyler bekâr olan veya eşinden boşanmış, eşi ölen veya eşinden ayrı yaşayan bireylere göre mutluluk düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Gülcan (2014) tarafından yapılan benzer bir çalışmada ise bekâr öğrencilerin mutluluk düzeyleri evli olan öğrencilerin mutluluk düzeylerine oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Evli çiftlerin yaşam memnuniyeti ve kalitesinin çok yüksek olması, buna bağlı olarak da mutluluk düzeyi ile ilişki düzeyini kaliteli ve olumlu yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca evlilik müessesinin koruyucu etkileri ekseninde yaşamlarını sürdüren çiftlerin mutluluk düzeylerinin ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık olarak bekâr veya boşanmış çiftlerin mutluluk oranlarının yüksek olma sebebi ise genelde araştırmalara dâhil olan kişilerin sorunlu evli çiftlerden oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Kim & McKenry, 2002).

4.4 Yaş, Dindarlık, Ölüm Kaygısı ve Yaşam Sevgisine İlişkin Korelasyon Analizi

Bu başlıkta yaş değişkeninin dindarlık ve alt boyutları, ölüm kaygısı ve alt boyutları ile yaşam sevgisi arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim olduğu analiz edilecektir. Acaba, yaş değişkeni ile ölçek puanları arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılık var mıdır? Anlamlı farklılık varsa bu fark ne yöndendir?

Tablo 4. 12 Yaş değişkeninin ölçek puanlarına göre ortalaması

	Ort±Ss	Med (Min-Maks)
Yaş	33,9±9,5	31 (20-60)

Ort: Ortalama, Ss: Standart sapma, Med: Medyan, Min: Minimum, Maks: Maksimum

Yaş değişkeninin ölüm kaygısı, dindarlık ve yaşam sevgisi ölçek puanlarına göre ortalaması hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda yaş değişkeninin ölçek puanlarına göre aritmetik ortalaması (33,9) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. 13 Yaş, Dindarlık, Ölüm Kaygısı ve Yaşam Sevgisi

Yaş

	r	p
Ölüm Kaygı Ölçeği	-0,322**	<0,001
Hastalığa bağlı ölüm korkusu	-0,255**	<0,001
Ölüm ve ölüm sonrası korku	-0,273**	<0,001
Ölü görme neticesi korku	-0,349**	<0,001
Dindarlık ölçeği	0,085	0,106
İçsel inanç boyutu	0,153**	0,004
Dışsal sosyal boyut	0,048	0,358
Dışsal kişisel	-0,080	0,127
Dışsal başa çıkma	0,076	0,149
İçsel kişisel maneviyat	0,076	0,150
İçsel ibadet	0,204**	<0,001
Yaşam sevgisi	0,019*	0,023

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, Spearman ve Pearson korelasyon test

Bu araştırmaya katılanların yaş değişkeni ile ölüm kaygısı ölçeğinin hastalığa bağlı ölüm korkusu ($r = -0,255$; $p = 0,001$), ölüm ve ölüm sonrası korku ($r = -0,273$; $p = 0,001$) alt boyutları arasında negatif (ters) yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,001$). Yaş değişkeni ile ölüm kaygısı genel profili ($r = -0,322$; $p = 0,001$) ve ölü görme neticesi korku alt boyutu ($r = -0,349$; $p = 0,001$) arasında negatif (ters) yönlü orta düzey bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0,001$). Sonuç olarak “Ölüm kaygısı düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça ölüm kaygısı düzeyi de artmaktadır” şeklinde kurulan hipotez tablo 4.13’deki analiz verileri ile desteklenmemiştir. Tam tersi olarak bulgular, yaş ilerledikçe ölüm kaygısının düştüğüne işaret etmektedir.

Literatür tarandığında yaş değişkeni ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki hakkında çalışmalar mevcuttur. Kınter ve Köftegül (2017) birlikte yürütmüş oldukları çalışmada katılımcıların yaş değişkeni ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlılık düzeyinde herhangi bir ilişki tespit edememişlerdir. Yıldız (2014) tarafından yapılmış olan çalışmada da ölüm kaygısı düzeyi ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir korelasyonun olmadığı gözlemlenmiştir. Şenol (1989) ve Karaca (1997) yapmış oldukları çalışmada ise ölüm kaygısı düzeyi ve yaş değişkeni arasında anlamlı bir korelasyon olmadığını, yaş arttıkça ölüm kaygısı düzeyinde bir fark oluşmadığı rapor etmişlerdir.

Bu araştırmalar incelendiğinde çeşitli bulgulara ulaşılması farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Ölüm kaygısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farkın olduğunu

gösteren araştırmalara bakıldığı zaman genel olarak örneklem grubuna dâhil edilen katılımcıların farklı yaş gruplarına ait oldukları gözlemlenmektedir. Katılımcılar genel olarak yaşlılık, orta yaş, yetişkinlik ve ergenlik dönemine ait katılımcılardan oluşmaktadır. Her yaş döneminin kendine ait psikolojik ve fizyolojik farklarının olması, ölüm kaygısı düzeylerinin birbirinden anlamlı şekilde farklılık göstermesine neden olduğu görölmektedir (M. Yıldız, 2014, s. 166). Anlamlı korelasyonun olmadığı tespit edilen araştırmalarda ise katılımcıların hepsi belli bir yaş aralığına sahip olduğu için anlamlı bir fark oluşmadığı gözlemlenmektedir.

Yapılan araştırmada yaş arttıka ölüm kaygısının azaldığı gözlemlenmektedir. Bunu Dehşet (Terör) Yönetim Kuramı ile izah edebiliriz. DYK'ya göre insanoğunun doğası gereği ölümlü olduğu düşüncesi kişiye varoluşsal bir kaygı vermektedir. Kültür, varoluşsal kaygı karşısında insan hayatına anlam, düzen ve süreklilik katarak bu kaygıyı azaltabilmektedir ("Terör Yönetimi Teorisi", 2023). İnsan kültürel değerlere bağlı kaldıkça, hayatını bu değerlere bağlı olarak meydana gelen normlara göre dizayn ederek kendini daha güvende hissetmektedir. Ait oldukları kültürel değerlere uygun hareket eden bireyler kültürel dünya görüşlerini içselleştirerek ona uygun şekilde yaşadıklarında kendilerini daha saygın ve değerli görebilmekte ve benlik saygısı kazanmaktadır. İnsanda oluşan yüksek benlik saygısı da ölüm farkındalığının meydana getirmiş olduğu ölüm ve kaygı hatırlatıcılarına karşı vermiş olduğu dehşet tepkisini azaltabilmektedir (Bulut, 2015; Ünal, 2020). DYK'nın temel iddiası bireylerin, kültürel dünya görüşlerinin onu ölüm kaygısı ve dehşet duygusuna karşı koruyacağıdır. Kısacası insanın yaşı arttıka kültürel değerlerine yönelmekte ve onu savunmaya başlamaktadır (Das vd., 2009). Araştırma sonucunda da olduğu gibi insanların yaşları arttıka ölüm kaygısı düzeyinin azalması kültürel değerlere olan bağlılıkları ile açıklanabilir.

Tablo 4.13'deki analiz verilerine göre yaş değişkeni ile dindarlık ölçeği alt boyutlarından içsel inanç boyutu ($r=0,153$; $p=0,004$), içsel ibadet boyutu ($r=0,204$; $p=0,001$) arasında pozitif (doğrusal) yönlü zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. ($p<0,001$). Sonuç olarak "*Dindarlık düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıka dindarlık düzeyi de artmaktadır*" şeklinde kurulan hipotez tablo 4.13'deki analiz sonuçlarına göre kısmen desteklendiği görölmüştür. Tablo da yer alan diğer dindarlık genel profili, dışsal sosyal, dışsal kişiisel, dışsal başa çıkma ve içsel kişiisel maneviyat alt boyutları arasında anlamlı bir korelasyon oluşmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Literatür tarandığında ise Thorson ve Powell (1990) birlikte yürüttükleri çalışmada 18-88 yaşları arasında (ort. yaş=43,6) oluşan katılımcıların dindarlık düzeyleri ile yaşları arasında pozitif doğrusal yönlü bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Karaca (1997) Erzurum ve çevresindeki köylerde yapmış olduğu 16-60+ yaşları arasındaki katılımcılardan oluşan bir araştırma sonucunda da benzer sonuçlar elde edilmiş ve dindarlık düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra Kınter ve Köftegül (2017) beraber yaptıkları çalışmada ise katılımcıların genel dindarlık düzeyi, dini duygu ve dini biliş alt boyutları düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamazken, dini davranış ve dini ilişki alt boyutları düzeyleri ile yaş değişkeni arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma sonucunda yaş arttıkça dindarlık düzeyinde kısmen de olsa bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Genel anlamda toplumumuzda insan yaşlandıkça dini eylemlerinin de artması gerektiği izlenimi gözlemlenmektedir. Bu durum insanlarda yaşlandıkça sorumluluk duygusunu artırmaktadır (Yörük, 2019, s. 137). Çevresel faktörlerden etkilenen yaşlı birey sorumluluk duygusuyla daha dindar bir kişiliğe sahip olabilmek için çaba sarf etmeye çalışır. Yaşlılık ve ölüm kişi için artık varılacak son durak olarak görüldüğü için de dini eylemlerle daha fazla meşgul olmaya başlayan birey, bu sayede ölüm korkusundan kurtarabileceği düşüncesine hâkim olabilmektedir (A. Uysal, 2021). Bundan dolayı kişinin yaşı arttıkça, son durağa yaklaştığını bilmesi onun dini eylemlerinde ve bu sayede de dindarlığına etki ederek dindarlık düzeyini artırabilmektedir.

Tablo 4.13'deki analiz sonucuna göre yaş değişkeni ile yaşam sevgisi ($r=0,019$; $p=0,023$) ölçekleri arasında pozitif (doğrusal) yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sonuç olarak *“Yaşam sevgisi düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça yaşam sevgisi düzeyinde artmaktadır”* şeklinde kurulan hipotez tablo 4.13'deki analiz sonucu ile desteklenmektedir.

Literatür taraması yapıldığında ülkemizde bu çalışma ile aynı doğrultuda olduğu gözlemlenen yaşam sevgisi düzeyi ile yaş değişkeni arasında ilişkisine yönelik Turan vd. (2022) tarafından Türk öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada yaş arttıkça yaşam sevgisi düzeyinde artış olduğu rapor edilmiştir. Literatürde yaşam sevgisine benzer yönde yapılan çalışmalar mevcuttur. Benzer bir çalışma olarak Kangal (2013) tarafından *“Türk Hane Halkı”*nın mutluluğu üzerine yapmış olduğu çalışmasında mutluluk düzeyinin yaş

gruplarına göre değişiklik gösterdiğini tespit etmiştir. Test sonucuna göre en yüksek mutluluk düzeyinin 65 yaş ve üstü gruba ait olduğunu, en düşük mutluluk düzeyinin ise 45-54 yaş aralığına sahip katılımcıların olduğunu kaydetmiştir. Selim (2008) tarafından yapılan mutluluk çalışmasında ise yaş ortalaması yüksek olan grubun yaş ortalaması genç olan gruba göre mutluluk düzeyinin daha az olduğunu gözlemlemiştir.

Bulgular sonucunda yaşa göre mutluluk ve yaşam sevgisi düzeylerinin yüksek olmasının sebebi, insanların ekonomik yönü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ekonomik anlamda durumu iyi olan bireyler ileri yaşlarda kendilerini sorumlu olarak hissettikleri görevlerini yerine getirme açısından ekonomik güçlerini kullanarak bunları hallettikleri düşünüldüğünde bu oranda yaşam doyumları ve mutluluk düzeyleri yükselmektedir (Tan vd., 2006, ss. 52-53). Ayrıca bireyler fiziksel olarak da ekonomik durumunu kullanarak kendilerine hizmet edecek ve ihtiyaçlarını giderecek bir yardımcıya sahip olmaları bireylerin hayattan memnun olduklarını gösterebilir.

4.5 Ölüm Kaygısı ile Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Yapılan araştırmalara göre ölüm kaygısının varoluşsal bir sorun olduğu bilinmektedir. Dindarlıkta ölüm kaygısıyla başa çıkma açısından önemli bir işlev görmektedir. Acaba, bu çalışmada dindarlık ve yaşam sevgisi ölüm kaygısını nasıl etkiledi ve ölüm kaygısı düzeyi ile dindarlık ve yaşam sevgisi düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 4. 14 Ölüm Kaygısı ile Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişki

	Ölüm kaygı ölçeği	
	r	p
Dindarlık ölçeği	0,176**	0,001
İçsel inanç boyutu	-0,191**	<0,001
Dışsal sosyal boyut	0,213**	<0,001
Dışsal kişisel	0,162**	0,002
Dışsal başa çıkma	0,082	0,118
İçsel kişisel maneviyat	0,004	0,933
İçsel ibadet	0,017	0,749
Yaşam sevgisi	-0,049	0,353

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, Spearman ve Pearson korelasyon test

Yapılan analiz sonucuna göre katılımcıların ölüm kaygısı ölçeği ile içsel inanç ($r=-0,191$; $p=0,001$) dindarlık alt boyutu arasında negatif (ters) yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Ölüm kaygısı ölçeği ile dindarlık genel profili ($r=0,176$; $p=0,001$), dışsal sosyal ($r=0,213$; $p=0,001$) ve dışsal kişisel ($r=0,162$; $p=0,002$) dindarlık alt boyutları arasında pozitif (doğrusal) yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,001$). Sonuç olarak “*Ölüm kaygısı düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur*” şeklinde kurulan hipotez analiz sonuçları ile kısmen de olsa desteklenmektedir. Tabloda yer alan diğer ölçek puanları ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Yaşam sevgisi düzeyi ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı bir korelasyon oluşmadığı için sonuç olarak “*Ölüm kaygısı düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur*” şeklinde kurulan diğer hipotez tablo 4.14’deki analiz sonuçları ile desteklenmemiştir.

Literatür incelendiğinde yurt içinde ve yurt dışında ölüm kaygısı ile dindarlık arasında yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Yurt dışında Feifel ve Nagy’nin (1981) ortak yürüttüğü çalışmada ölüm korkusu düzeyleri yüksek olan kişilerin dindarlık düzeylerinin daha düşük olduğunu gözlemlemişlerdir. Thorson ve Powell’in(1990) birlikte yürütmüş oldukları çalışmada ise 18-88 yaşları arasındaki kişilere yapmış oldukları analiz sonucunda ölüm kaygısı ile dindarlık arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu araştırma sonucunu da destekler niteliktedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalar da ise, Karaca (1997) tarafından yapılan, 6 farklı meslek grubuna ait ve katılımcıların çoğunun yükseköğrenimini tamamlamış kişilerden oluştuğu çalışmada dindarlık ile ölüm kaygısı düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür. Dağlı (2010) tarafından “*Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*” adlı yüksek lisans çalışmada ölüm kaygısı ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Yıldız (2002) tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada ise ölüm kaygısı ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni olarak ise örnekleme alınan grubun homojen bir yapıda olması ve dindarlık düzeyleri birbiri ile yakın olan fakülte öğrencilerinden oluşmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Kurtulan ve Kararırmak’ın (2016) yapmış oldukları çalışmada ölüm kaygısının dindarlık ile ilişkisinde anlamlı bir korelasyon olmadığını tespit etmişlerdir. Kurultan ve Kararırmak’ın çalışmasını destekler nitelikte olan, Rasmussen ve Johnson (1994) tarafından ortak

yapılan yurt dışı bir çalışmada da ölüm kaygısının dindarlık ile ilişkisinde anlamlı bir korelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

Tüm bu sonuçlar incelendiğinde bulguların çelişkili olma sebebi örnekleme oluştururken katılımcıların seçiminde yeterince dikkatli davranılmamasından kaynaklanabilir. İkinci bir nedeni ise hem ölüm kaygısının hem de dindarlığın işlevsel tanımı hususunda farklı anlayış tarzlarının olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (M. Yıldız, 2014, ss. 112-113). Zikredilen tüm bu faktörler yüzünden, farklı araçlarla, yaklaşımlarla ve tekniklerle, ulaşılan sonuçların da farklılık göstermesi gayet doğaldır.

Literatür incelendiğinde ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi arasındaki ilişkiye dair bir çalışmaya rastlanmadığı tespit edilmiş fakat yaşam sevgisi ile aynı doğrultuda olan yaşam doyumunu, mutluluk ve ölüm kaygısı arasında yapılmış olan çalışmalar mevcuttur. Tel, Koç ve Aydın (2020) tarafından evde yaşayan yaşlı bireyler üzerinde yapmış oldukları bir çalışma da yaşam doyumunu ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir fark oluştuğunu ve ölüm kaygısı ile yaşam doyumunu arasında anlamlı negatif yönde zayıf bir ilişki tespit edildiğini rapor etmişlerdir. Arslan'ın (2019) yapmış olduğu “*Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*” adlı çalışmasında analiz sonuçlarına göre ölüm kaygısı ile yaşam doyumunu arasında negatif yönlü anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür. Bu analiz sonucuna göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu düzeyi arttıkça ölüm kaygısı düzeyi azalmaktadır. Akın'ın (2018) yaşlılar üzerinde yapmış olduğu bir çalışmada “*Oxford Mutluluk Ölçeği*” kullanarak ölüm kaygısı ile mutluluk arasında ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre ise ölüm kaygısı olan veya olmayan gruplarda mutluluk düzeyi anlamlı bir farklılık göstermiştir.

4.6 Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Dindarlığın ölüm kaygısını etkilediğini daha öncede söylemiştik. Her ne kadar dindarlık ölüm kaygısını etkilediği düşünülüyorsa aynı şekilde yaşam sevgisinin de dindarlığı etkilediği de düşünülmektedir. Peki, bu çalışmada yaşam sevgisinin dindarlık düzeyini ne yönde etkiledi ve bu faktörler arasında anlamlı bir fark oluşmakta mıdır?

Tablo 4. 15 Dindarlık ve Yaşam Sevgisi Arasındaki İlişki

	Dindarlık ölçeği	
	r	p
Yaşam sevgisi	0,102	0,053

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, Spearman ve Pearson korelasyon test

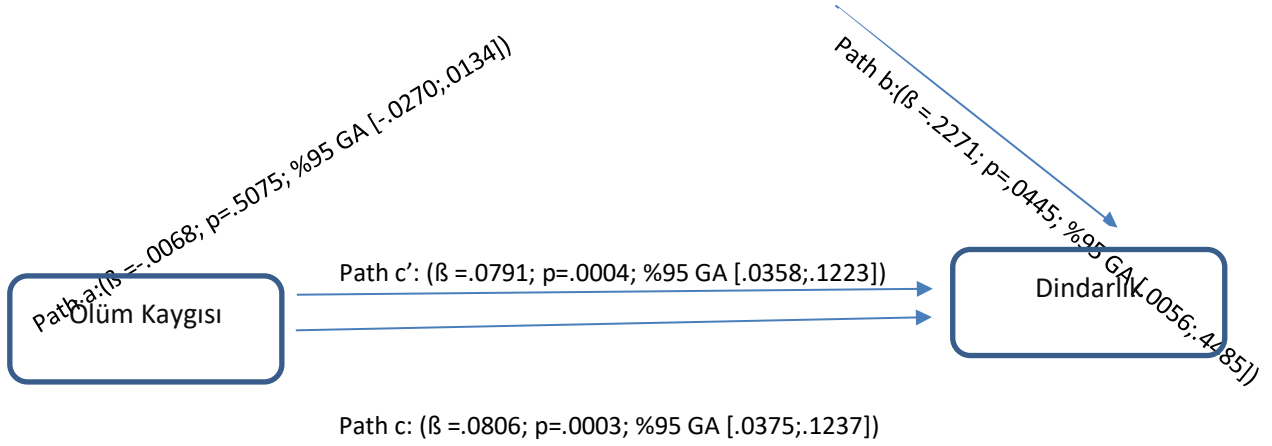
Yapılan analiz sonucuna göre katılımcıların dindarlık ölçeği ile yaşam sevgisi ölçek puanı arasında anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Sonuç olarak “*Dindarlık düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur*” şeklinde kurulan hipotez tablo 4.15’deki analiz sonucuna göre desteklenmediği görülmektedir.

Literatür tarandığında dindarlık ve yaşam sevgisi arasındaki ilişkiye dair bulguya rastlanmasa bile yaşam sevgisi ile benzer nitelikte sayılabilecek hayat memnuniyeti, yaşam doyumu ve mutluluk gibi bazı araştırmalar vardır. Durğun ve Durğun (2020) yaşlı bireylerin yaşam doyumu ve dini tutumu üzerine yapmış oldukları çalışmada, yaşlı bireylerin yaşam doyumları ve dini tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Son olarak Turan’ın (2018) yapmış olduğu “*Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı*” adlı çalışmasında dindarlık düzeyinin hayat memnuniyeti üzerinde anlamlı fark oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayten’in (2013) yapmış olduğu çalışmada ise hayat memnuniyeti ve dindarlık arasındaki ilişkide dindarlık faktörünün, hayat memnuniyeti faktörü üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğunu ve aralarında olumlu bir ilişkinin olduğunu gözlemlemiştir.

Yapılan çalışmalar da anlamlı sonuçların çıkmamasının nedeni örneklem için hazırlanan soruların örneklem tarafından iyi şekilde anlaşılmadığı varsayılabilir. Özellikle yaşlılar üzerinde yapılan ölçeklerde anlamlılık düzeyi düşük çıkma sebebi de kendi yaşlarına uygun olarak hazırlanmış bir ölçek olmadığı için olabilir (Akın, 2018, s. 61). Yapılan araştırmalarda genel olarak örneklem grubu tek olduğunda ve sorular örnekleme uygun seçildiğinde anlamlı sonuçlar çıkıyor. Örneklem grubu arttıkça ve soruların örneklemlerin tamamına uygun olarak hazırlanmadığı için farklı sonuçlar elde etmek mümkündür.

4.7 Dindarlığın Ölüm Kaygısı İlişkisinde Yaşam Sevgisinin Aracı Etkisine İlişkin Bulgular

Yaşam Sevgisi

Şekil 4. 1 Aracılık Model Uygulaması

Şekil 4.1' de, dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı rolü incelenmiştir. Araştırmada ölüm kaygısı bağımsız değişken, dindarlık bağımlı değişken, yaşam sevgisi ise aracı değişken olarak modele koyulmuştur. Yapılan analiz sonucunda ölüm kaygısı ve dindarlık arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı rolünün olup olmadığına dair, standart regresyon katsayılarına göre, ölüm kaygısının yaşam sevgisine (β = -.0068; p=.5075; %95 GA [-.0270;.0134] path=a) etkisinin anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Güven aralığını gösteren değer 0'ı içermemesi gerekirken a yolunda - .0270 ile .0134 arasında 0 bulunmasından dolayı anlamlı değildir. Yaşam sevgisinin ise dindarlık üzerindeki etkisi (β =.2271; p=.0445; %95 GA [.0056;.4485] path=b) anlamlıdır. Ayrıca ölüm kaygısının dindarlığa (β =.0806; p=.0003; %95 GA [.0375;.1237] path=c) doğrudan etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Aracı değişken (yaşam sevgisi) modele dahil edildiğinde, ölüm kaygısının dindarlık üzerindeki etkisi anlamlıdır (β =.0791; p=.0004; %95 GA [.0358;.1223] path=c'). Bu bulgular doğrultusunda a yolunun anlamlı olmaması dolayısıyla ölüm korkusu ile dindarlık arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracılık rolünün bulunmadığı söylenebilir. Sonuç olarak “*dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisi aracılık yapar*” şeklinde kurulan hipotez araştırma sonucu ile desteklenmemiştir.

Literatür tarandığında dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı rolünün olup olmadığına dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada da dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı bir rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin çalışma grubu olarak alındığı bu araştırmada, kişilerin dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracılık yapıp yapmadığı incelenmiştir. Katılımcıların cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve yaş değişkelerinin dindarlık, ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi düzeyleri açısından bir fark oluşturup oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Araştırmaya 362 katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların 226'sı (%62,4) erkek, 136'sı (%37,6) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 20-60 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 33,9'dur. Araştırma grubunun 249'u (%68,8) evli, 105'i (%29,0) bekâr ve 8'i (%2,2) dul/boşanmış kişilerden oluşmaktadır. Öğrenim düzeylerine göre ise 195'i (%53,9) lisans, 85'i (%25,5) ön lisans, 46'sı (12,7) yüksek lisans ve üzeri, 36'sı (%9,9) lise ve altı öğrenime sahip kişilerdir.

Araştırma sonucuna göre, kadın veya erkek olmanın dindarlık ölçeğinin genel profilinde ve dışsal sosyal alt boyutunda anlamlı bir şekilde fark oluştuğu gözlemlenmiştir. Analiz verilerine göre erkeklerin dindarlık ortalamaları kadınlara oranla daha yüksektir. Buna göre dindarlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır, kadınlar erkeklere oranla daha dindardır şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmemiştir.

Öğrenim durumuna göre oluşan grupların dindarlık düzeyleri arasında yapılan analize göre, sadece dindarlığın dışsal sosyal alt boyutunda anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu farklılık yüksek lisans ve üzeri mezuniyeti olanların, lise ve altı ile ön lisans mezunu olanlara göre daha düşük ölçek puanı elde etmelerinden kaynaklanmaktadır. Katılımcıların öğrenim düzeyine göre dindarlık ortalamaları en yüksek ön lisans mezunu ve en düşük olanı ise yüksek lisans ve üzeri mezuniyete sahip olan kişilerdir. Öğrenim düzeyinin artarken dindarlık düzeyinin düştüğü görülmüştür. Buna göre dindarlık düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır, öğrenim düzeyi arttıkça insanların dindarlık düzeyi de artar şeklinde kurulan hipotezin aksine öğrenim seviyesi artarken dindarlık düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir.

Medeni duruma göre oluşan grupların dindarlık düzeyleri arasında yapılan analize göre, dindarlık genel profili ve içsel inanç, dışsal başa çıkma, içsel kişisel maneviyat, içsel ibadet ölçek alt boyutlarında anlamlı bir fark oluşmaktadır. Katılımcılardan evli olan bireylerin bekâr olan bireylere oranla dindarlık düzeyleri daha yüksektir. Bireylerin

medeni durumları dindarlık düzeylerini etkilemektedir ve medeni durum dindarlık düzeyinde anlamlı bir farka yol açmaktadır. Buna göre dindarlık düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır, evli olanların dindarlık düzeyi bekâr olanlara oranla daha yüksektir şeklinde kurulan hipotez analiz sonucuna göre desteklenmektedir.

Yaş ile dindarlık arasında yapılan analize göre, dindarlık ölçeği alt boyutlarında içsel inanç ve içsel ibadet boyutları ile yaş değişkeni arasında pozitif doğrusal yönlü zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yaşa göre farklılaşmaktadır, yaş dindarlık düzeyinde anlamlı bir fark oluşturmaktadır şeklinde kurulan hipotez analiz sonucuna göre kısmen desteklendiği görülmüştür.

Cinsiyet değişkenindeki gruplar ile ölüm kaygısı arasında yapılan analizle göre erkek veya kadın olmanın ölüm kaygısı ölçeğinin hastalığa bağlı ölüm korkusu, ölüm ve ölüm sonrası korku, ölü görme neticesinde korku alt boyutlarında ve ölüm kaygısının genel profilinde anlamlı bir şekilde fark olduğu gözlemlenmiştir. Analiz verilerine göre kadınların ölüm kaygısı düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Buna göre ölüm kaygısı düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır, kadınların ölüm kaygısı düzeyi erkeklere oranla daha fazladır şeklinde kurulan hipotez araştırma bulgularıyla desteklenmiştir.

Öğrenim durumuna göre oluşan grupların ölüm kaygısı düzeyi arasında yapılan analize göre ölüm kaygısı genel profilinde ve ölüm kaygısı tüm alt boyutlarında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Aritmetik ortalamalarına baktığımızda en yüksek ölüm kaygısı düzeyine sahip olanlar lisans ve üzeri mezunlardır. En düşük ölüm kaygısı ise lise ve altı mezunlardır. Buna göre ölüm kaygısı düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır, öğrenim düzeyi arttıkça insanların ölüm kaygısı düzeyi artar şeklinde kurulan hipotez kısmen de olsa doğru olduğu gözlemlenmiştir.

Medeni durumuna göre evli veya bekar olan katılımcıların ölüm kaygısı düzeyleri arasında yapılan analiz verilerine göre ölüm kaygısı ölçeği genel profilinde ve tüm alt boyutlarında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerinin göstergesi olan aritmetik ortalama puanları karşılaştırıldığı zaman, bekâr olan bireylerin evli olan bireylere oranla aritmetik ortalama puanları daha yüksektir. İstatistiksel açıdan da medeni durum grupları ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre ölüm kaygısı düzeyi katılımcıların medeni durumuna göre farklılaşmaktadır,

bekâr olanların ölüm kaygısı düzeyi evli olanlara oranla daha yüksektir şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmiştir.

Yaş ile ölüm kaygısı arasında yapılan analiz verilerine göre, ölüm kaygısı ölçeğinin hastalığa bağlı ölüm korkusu, ölüm ve ölüm sonrası korku alt boyutları ile yaş değişkeni arasında negatif (ters) yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni ile ölüm kaygısı genel profili ve ölü görme neticesi korku alt boyutu arasında negatif (ters) yönlü orta düzey bir ilişki tespit edilmiştir.

Cinsiyete göre meydana gelen grupların yaşam sevgisi düzeyi arasında yapılan analiz neticesinde erkek veya kadın olmanın yaşam sevgisi ölçeğinde anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Yaşam sevgisi ölçeğine bakıldığında kadınların yaşam sevgisi düzeyi erkeklerinkinden daha yüksek gibi görünse de analiz sonucuna göre ise kadın veya erkek olmanın yaşam sevgisi ölçeğinde anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Buna göre yaşam sevgisi seviyesi düzeyi cinsiyete göre farklılaşmaktadır, kadınların yaşam sevgisi erkeklere oranla daha yüksektir şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmediği gözlemlenmiştir.

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre oluşan grupların yaşam sevgisi açısından nasıl bir fark oluşturduğunu test etmek amacıyla yapılan analiz neticesinde yaşam sevgisi ölçek puanı ile öğrenim durumuna göre oluşan gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Buna göre yaşam sevgisi düzeyi öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır, öğrenim düzeyi arttıkça insanların yaşam sevgisi düzeyi de artar şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmediği gözlemlenmiştir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre evli veya bakar olmasının yaşam sevgisi açısından nasıl bir farka neden olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan analize göre yaşam sevgisi düzeyi ile medeni durum grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre evli olan bireylerin yaşam sevgisi düzeyleri bekâr olan bireylere göre daha yüksektir. Buna göre yaşam sevgisi seviyesi medeni duruma göre farklılaşmaktadır, evli olan kişilerin yaşam sevgisi bekâr olanlara göre daha yüksektir şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmektedir.

Yaş ile yaşam sevgisi arasında yapılan analiz sonucuna göre yaş değişkeni ile yaşam sevgisi ölçekleri arasında pozitif (doğrusal) yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yaşam sevgisi seviyesi yaşa göre farklılaşmaktadır, yaş yaşam sevgisi

düzeyinde anlamlı bir fark oluşturmaktadır şeklinde kurulan hipotez araştırma verileri ile desteklenmektedir.

Ölüm kaygısı ve dindarlık arasında yapılan analiz sonucuna göre katılımcıların ölüm kaygısı ölçeği ile içsel inanç dindarlık alt boyutu arasında negatif (ters) yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ölüm kaygısı ölçeği ile dindarlık genel profili, dışsal sosyal ve dışsal kişisel dindarlık alt boyutları arasında pozitif (doğrusal) yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ölüm kaygısı düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur şeklinde kurulan hipotez kısmen de olsa desteklenmiştir.

Ölüm kaygısı ve yaşam sevgisi arasında yapılan analiz sonucuna göre ölüm kaygısı ile yaşam sevgisi arasında anlamlı bir fark oluşmadığı için, ölüm kaygısı düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmemiştir.

Dindarlık ve yaşam sevgisi arasında yapılan analiz sonucuna göre katılımcıların yaşam sevgisi ölçek puanı ile dindarlık ölçeği arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna göre dindarlık düzeyi ile yaşam sevgisi düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur şeklinde kurulan hipotez araştırma verileri ile desteklenmediği gözlemlenmiştir.

Dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracılığı olup olmadığını gözlemek için yapılan araştırma sonucuna göre ölüm kaygısının yaşam sevgisine ve dindarlığa doğrudan etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. Araştırmada ölüm kaygısı bağımsız değişken, dindarlık bağımlı değişken, yaşam sevgisi ise aracı değişken olarak modele koyulmuştur. Dindarlığın ölüm kaygısı ile arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracılık rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisi aracılık yapar şeklinde kurulan hipotez araştırma bulguları ile desteklenmediği gözlemlenmiştir. Bu çalışmada dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı bir rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları ve gelecekte yapılacak olan çalışmalar için öneriler: Bu çalışma 2022 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan personel ile sınırlandırılarak yapılmıştır. Çalışmaya sadece başkanlık personeli dâhil edilmiş farklı kurum ve kuruluşlardan personelin katılmasına müsaade edilmemiştir. Çalışma İslami bir

coğrafyada yapılmış olup katılanların İslami düşünceye sahip olduğu düşünülerek yapılmıştır. Çalışma anket tekniği ile yapıldığı için anket tekniğine özgü sınırlılıklar bu çalışma içinde geçerlidir.

Çalışmaya daha fazla katılımcı dâhil edilerek ve farklı kurum ve kuruluşlar üzerinde gerçekleştirilmesi dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin ve yaşam sevgisinin bu ilişkide aracılık rolünün daha iyi anlaşılmasına katkı sunabilir. Bu çalışma dindarlık düzeyi ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide yaşam sevgisinin aracı rolünün incelenmesine dair yapılacak olan diğer çalışmalara örneklik teşkil edebilir. Çalışma İslami bir ülkede yapıldığı için farklı inanç tarzlarına dair çalışmaların yapılması da önem arz edebilir. Bu sayede inanç şekillerinin karşılaştırılması yapılarak daha farklı sonuçlar elde edilebilir. Çalışma dindarlık, ölüm kaygısı, yaşam sevgisi ve demografik değişkenler arasında ortaya çıkan anlamlı farklılıkların nedenlerini daha iyi anlayabilmek için bu çalışma anket tekniği dışında mülakat yöntemi gibi nitel araştırma yöntemleri ile desteklenebilir.

KAYNAKLAR

- Abdel-Khalek, A. M. (2004). The Arabic Scale of Death Anxiety (ASDA): İts Development, Validation, and Results İn Three Arab Countries. *Death Studies*, 28(5), 435-457. <https://doi.org/10.1080/07481180490437572>
- Abdel-Khalek, A. M. (2005). Death Anxiety İn Clinical and Non-Clinical Groups. *Death Studies*, 29, 251-259. <https://doi.org/10.1080/07481180590916371>
- Abdel-Khalek, A. M. (2007). Love Of Life As A New Construct İn The Well-Being Domain. *Social Behavior and Personality*, 35(1), 125-134. <https://doi.org/10.2224/sbp.2007.35.1.125>
- Abdel-Khalek, A. M. (2013). Love of Life and Its Association with Personality Dimensions in College Students. İçinde F. Sarracino (Ed.), *The Happiness Compass: Theories, Actions and Perspectives For Well-Being* (ss. 53-65). Nova Publishers.
- Abdel-Khalek, A. M., Mechri, A., & Chebbi, W. (2018). Happiness Rate and İts Association With Well-Being and Religiosity Among A Sample Of University Students From Tunisia. *The Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology*, 6, 77-93.
- Akçay, M. (2005). Gazzali Düşüncesinde Ölüm ve kabir Hayatı. *Ekev Akademi Dergisi*, 25, 85-102.
- Akın, E. (2018). *Yaşlılarda Ölüm Kaygısının Sosyal Yaşam ve Mutlulukla İlişkisi* [Uzmanlık Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Allport, G. W. (1950). *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation* (ss. xi, 147). Macmillan.
- Allport, G. W. (1968). *The Person in Psychology: Selected Essays* (ss. viii, 440). Beacon Press.
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Animizm TDK Sözlük Anlamı*. (2021). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/animizm-nedir-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-animizm-ornekleri-nelerdir-6534927>
- Argyle, M. (2002). *The Psychology of Happiness* (2. ed.). Routledge.
- Arslan, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), Article 1.
- Ayten, A. (2010). *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İz Yayıncılık.

- Ayten, A. (2013). Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), Article 3.
- Ayten, A. (2017). *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri* (gözden geçirilmiş 2. baskı). İz Yayıncılık.
- Ayten, A., & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), Article 1.
- Aziz, R. (1990). *C.G. Jung's Psychology of Religion and Synchronicity*. State University of New York Press.
- Bahadır, A. (2010). *Jung ve Din* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (2018). Din Psikolojisi: Tanımlama Kapsam ve Bilimsel Temeller. İçinde A. Bahadır & F. Karaca (Ed.), *Din Psikolojisi*. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., Ventis, W. L., & Batson, C. D. (1993). *Religion and the Individual: A Social-Psychological Perspective*. Oxford University Press.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük Diğer Hayat Stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Baynal, F. (2021). Mutluluk Kavramının Felsefi, Psikolojik ve Dini Açıdan İncelenmesi. *Darulfunun İlahiyat*. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0012>
- Bulut, M. B. (2015). Terör Yönetimi Kuramı (Dehşet Yönetimi Kuramı). *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 5(1), Article 1.
- Cai, W., Tang, Y., Wu, S., & Li, H. (2017). Scale of Death Anxiety (SDA): Development and Validation. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-11.
- Carr, A. (2004). *Positive Psychology: The Science of Happiness and Human Strengths*. Brunner-Routledge.
- Celâleddin Rumi, M. (1957). *Dîvân-ı Kebîr I* (C. 1). Remzi/ Abdülbâki Gölpınarlı. <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=d91b36bb9b44f2407164ef8eea7c5203>

- Cirhinlioğlu, F. (2006). *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Sosyal Psikoloji Bilim Dalı.
- Conte, H. R., Weiner, M. B., & Plutchik, R. (1982). Measuring Death Anxiety: Conceptual, Psychometric, and Factor-Analytic Aspects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(4), 775-785. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.43.4.775>
- Coşkun, A. (2013). *Din, Toplum ve Kültür: Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*. İz Yayıncılık.
- Coştu, Y. (2011). *Toplumsallaşma ve Dindarlık (Samsun Örneği)*. Türkiye Diyanet Vakfı. https://www.academia.edu/6649731/Toplumsalla%C5%9Fma_ve_Dindarl%C4%B1k_Samsun_%C3%96rne%C4%9Fi_
- Cox, J. L. (2004). *Kutsal ifade etmek: Din Fenomenolojisine Giriş* (F. Aydın, Çev.). İz Yayıncılık.
- Crapps, R. W. (2004). Psikanaliz ve Din (A. Ayten, Çev.). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din* (1. basım). Çizgi Kitabevi.
- Çocuk Nasıl Olur*. (2023). <https://www.renklinot.com/soru-cevap-2/cocuk-nasil-olur.html>
- Dadfar, M., Abdel-Khalek, A. M., & Lester, D. (2020). Love Of Life and Its Association With Well-Being In Iranian Psychiatric Outpatients. *Nursing Open*, 7(6), 6. <https://doi.org/10.1002/nop2.575>
- Dadfar, M., Lester, D., Atef Vahid, M. K., & Abdel-Khalek, A. M. (2017). Psychometric Properties of Farsi Version of the Wish to be Dead Scale. *Omega*, 76(1), 78-88. <https://doi.org/10.1177/0030222816642452>
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin Işığında Kaygı. *Doğu ve Batı*, 2(6), 167-174.
- Dağlı, E. N. (2010). *Yaşlılarda Ölüm Kaygısı ve Dindarlık* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Daryal, A. M. (2013). *Dinî Hayatın PsikoSosyal Temelleri* (4. baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İFAV.

- Das, E., Bushman, B. J., Bezemer, M. D., Kerkhof, P., & Vermeulen, I. E. (2009). How Terrorism News Reports Increase Prejudice Against Outgroups: A Terror Management Account. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(3), 453-459.
- Derin, S. (2019). *Ölüm Kaygısına İlişkin Bir Model Testi: Denetim Odağı, Kaygı ve Ölüm Obsesyonunun Rolü* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Dindar TDK Sözlük Anlamı.* (2023). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=dindar>
- Dindarlık TDK Sözlük Anlamı.* (2023). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=dindarlık>
- Donahue, M. J. (1985). Intrinsic and Extrinsic Religiousness: The Empirical Research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24(4), 418. <https://doi.org/10.2307/1385995>
- Durğun, A., & Durğun, K. N. (2020). Yaşlı Bireylerin Yaşam Doyumları ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 3(2), Article 2.
- Egemen, B. Z. (1963). Ölüm Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-4), Article 1-4.
- Erdoğan, M. Y., & Özkan, M. (2007). Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygıları ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 9.
- Erişti, S. D. B. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. İçinde A. A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (1. bs, s. 190). Anadolu Üniversitesi.
- Evans, R. I., & Allport, G. W. (1971). *Gordon Allport, the Man and His Ideas*. Dutton.
- Feifel, H., & Nagy, V. T. (1981). Another Look At Fear Of Death. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49, 278-286. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.49.2.278>
- Fordham, F. (1997). *Jung Psikolojisi* (A. Yalçiner, Çev.; 4. bs). Say Yayınları.
- Freud, S. (1977). *Endişe* (L. Özcengiz, Çev.). Dergah Yayınları.
- Freud, S. (1980). *Totem ve Tabu I* (N. Berkes, Çev.). Cumhuriyet Dünya Klasikleri.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri: Totem ve Tabu, Musa ve Tektanrıcılık ve Diğer Çalışmalar* (S. Budak, Çev.; 4. bas). Öteki.

- Fromm, E. (1996). *Psikanaliz ve Din* (A. Arıtan, Çev.). Arıtan.
- Fromm, E. (2019). *Psikanaliz ve Din: Freud, Jung ve Din Algısı* (E. Erten, Çev.). Say.
- Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and Why) is Positive Psychology? *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.103>
- Gazali, İ. (t.y.). *Büyük İslam Dini: İman Prensipleri İslam Düşüncesi ve Ahlakı* (A. Abdullah, Çev.). İstanbul: Dilek Matbaası.
- Glock, C. Y. (1998). Dindarlığın Boyutları Üzerine. İçinde M. E. Köktaş & Y. Aktay (Ed.), & M. E. Köktaş, Y. Aktay, A. Topçuoğlu, & M. Ayyıldızoğlu (Çev.), *Din Sosyolojisi* (2. basım, ss. 251-271). Vadi Yayınları.
- Gülcan, A. (2014). *Genç Yetişkinlerde İyimserliğin Mutluluk ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Üniversitesi.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat* (1. baskı). Erzurum Kitaplığı.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. İçinde C. Çelik & Ü. Günay (Ed.), *Dindarlığın Sosyolojisi* (1. baskı). Karahan Yayınları.
- Gürkan Leyla, S. (2007). Ölüm. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 32-34). <https://islamansiklopedisi.org.tr/olum>
- Handal, P. J. (1969). The Relationship Between Subjective Life Expectancy, Death Anxiety and General Anxiety. *Journal of Clinical Psychology*, 25, 39-42.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction To Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach* (Second Edition). Guilford Press.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve Zaman*. (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Himmelfarb, H. S. (1975). Measuring Religious Involvement. *Social Forces*, 53(4), 606-618.
- Holdcroft, B. B. (2006). What is Religiosity. *Journal of Catholic Education*, 10. <http://digitalcommons.lmu.edu/ce/vol10/iss1/8>
- Hökelekli, H. (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), Article 1.

- Hökelekli, H. (1992). Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), Article 1.
- Hökelekli, H. (2003). *Din Psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisine Giriş* (1. basım). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2017). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din* (2. basım). Değerler Eğitimi Merkezi yayınları.
- Hökelekli, H., Peker, H., Karaca, F., Bahadır, A., & Mehmedoğlu, A. U. (2010). Din, Dindarlık ve Boyutları. İçinde H. Hökelekli (Ed.), *Din Psikolojisi* (s. 233). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience*. Longmans.Green,And,Co.
- James, W. (2006). Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım (A. Ayten, Çev.). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 457-464.
- Jones, R. E., & Lopez, K. H. (2006). *Human Reproductive Biology* (3. bs). Elsevier Academic Press.
- Jung, C. G. (2017). *Psikoloji ve Din* (R. Karabey, Çev.; 3. bs). Okyanus Yayıncılık.
- Jung, C. G., Winston, R., & Winston, C. (1995). *Memories, Dreams, Reflections* (A. Jaffé, Ed.). Fontana Press.
- Kaloğlu Öztürk, Z. (2010). *Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı* [Uzmanlık Tezi]. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AnaBilim Dalı.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), Article 44.
- Karaca, F. (1997). *Psikolojik Açıdan Ölüm ve Dini İnanç İlişkisi* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Karaca, F., & Yıldız, M. (2001). Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe Çevirisinin Normal Populasyonda Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Tabula Rasa*, 1, 43-55.
- Karakuş, G., Öztürk, Z., & Tamam, L. (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), Article 1.
- Karlı, N. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Hayatın Anlamı ve Dindarlık İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, Article 48. <https://doi.org/10.17120/omuifd.718108>

Kaygı TDK Sözlük Anlamı. (2023). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=kaygi>

Kayıklık, H. (2003). Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım. *Dinî Araştırmalar*, V(15), Article 15.

Keleş, H. N. (2011). Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve Örgüt Yönetimine Etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), Article 2.

Kelly, M. N., & Corriveau, D. P. (1995). The Corriveau-Kelly Death Anxiety Scale. *Omega - Journal of Death and Dying*, 31(4), 311-315.

Keseroğlu, H. S. (2019). Ölüm. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3), Article 3.

Kım, H. K., & McKenry, P. C. (2002). The Relationship Between Marriage and Psychological Well-Being: A Longitudinal Analysis. *Journal of Family Issues*, 23(8), 885-911. <https://doi.org/10.1177/019251302237296>

Kımtır, N., & Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.327235>

Kımtır, N., & Üner, Y. (2019). Din Görevlilerinin Hayatı Anlamlandırma Seviyelerinin Ölüm Kaygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi Investigation of the Meaning in Life Levels in Terms of Death Anxiety and Some Factors among Religious Officers. *Toplum Bilim Dergisi*, 27, 563-602.

Kıraç, F. (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*.

Koç, M. (2002). Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(6), 7-20.

Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dinî Hayat*. İşaret.

Köse, A. (2011). *Freud ve Din* (3. baskı). İz yayıncılık.

Köse, A., & Ayten, A. (2016). *Din Psikolojisi* (6. Baskı). Timaş Yayınları.

Kubler Ross, E. (2010). *Ölüm ve Ölmek Üzerine* (E. Uşşaklı, Çev.; 1. bs). April Yayıncılık. <https://turuz.com/book/title/Ol%C3%BCm+Ve+Olmek+Uzerine-Elizabeth+Kubler-Ross+-Ekin+Ushaqli-2010-296s>

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din*. Ayışığı kitapları.

- Kurtulan, M. H., & Kararımak, Ö. (2016). Examination of the Relationship among Death Anxiety, Spirituality, Religious Orientation and Existential Anxiety. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 163-187. <https://doi.org/10.12738/spc.2016.2.0007>
- Kuzu, A. (2013). Araştırmaların Planlanması. İçinde A. A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (1. bs, s. 190). Anadolu Üniversitesi.
- Livingston, P. B., & Zimet, C. N. (1965). Death Anxiety, Authoritarianism and Choice Specialty In Medical Students. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 140(3), 222-230. <https://doi.org/10.1097/00005053-196503000-00008>
- Luckmann, T. (1989). Modern Toplumda Din ve İnsan (M. E. Köktaş, Çev.). *DÜİFD*, 5, 431-447.
- Luckmann, T. (2016). *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Problemi* (A. Coşkun, F. Aydın, & C. Osman, Çev.; 2. bs). Rağbet Yayınları.
- Luthans, F., & Youssef, C. M. (2004). Human, Social, and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage. *Organizational Dynamics*, 33, 143-160. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2004.01.003>
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. Değerler Eğitimi Merkezi.
- Nelson, L. D., & Nelson, C. C. (1975). A Factor Analytic Inquiry Into The Multidimensionality Of Death Anxiety. *Omega - Journal of Death and Dying*, 6(2), 171-178. <https://doi.org/10.2190/J0V7-2BDU-9F6U-FX8C>
- Nyatanga, B., & de Vocht, H. (2006). Towards A Definition Of Death Anxiety. *International Journal of Palliative Nursing*, 12(9), 410-413.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim: Üniversite Öğrencileri Örnekleme* (1. basım). Dem Yayınları.
- Ölüm TDK Sözlük Anlamı. (2023). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ölüm>
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Alan Çalışması*. Baha Matbaası.
- Palmer, M. (1997). *Freud and Jung on Religion*. Routledge.
- Pargament, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping* (3. [Dr.]). Guilford Press.
- Peker, H. (2013). *Din psikolojisi*. Çamlıca Yayınları.

- Rasmussen, C. H., & Johnson, M. E. (1994). Spirituality and Religiosity: Relative Relationships to Death Anxiety. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 29(4), 313-318. <https://doi.org/10.2190/D1M9-3W6J-FY33-G3HQ>
- Roof, W. C. (1979). Concepts and Indicators of Religious Commitment: A Critical Review. İçinde R. Wuthnow (Ed.), *The Religious Dimension: New Directions in Quantitative Research* (ss. 17-41). Academic Press.
- Sarıcı, D. (2015). *Öğretmenlerin İş Doyumu ile Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeylerine Yönelik Görüşleri (İzmir-Foça ilçesi örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarıecek Aydoğan, A., Gülseren, Ş., Öztürk Sarıkaya, Ö., & Özen, Ç. (2015). Abdel-Khalek Ölüm Anksiyetesi Ölçeği Türkçe Formunun Üniversite Öğrencilerinde Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Noro Psikiyatri Arsivi*, 52(4), 371-375. <https://doi.org/10.5152/npa.2015.8820>
- Schopenhauer, A. (2012). *Ölümün Anlamı* (A. Aydoğan, Çev.). Say yayınları.
- Seligman, M. E. P. (2017). *Authentic Happiness: Using The New Positive Psychology To Realize Your Potential For Lasting Fulfillment*. Nicholas Brealey Publishing.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An İntroduction. *American Psychologist*, 55, 5-14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Selim, S. (2008). Life Satisfaction and Happiness İn Turkey. *Social Indicators Research*, 88, 531-562. <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9218-z>
- Sevinç, K. (2020). International Journal for the Psychology of Religion Dergisinin 2010-2019 Yılları Arasında Yayınlanan Sayılarının Bibliometrik Analizi. İçinde Y. Turan (Ed.), *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi* (1. bs, s. 318). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sheldon, K. M., & King, L. (2001). Why Positive Psychology Is Necessary. *American Psychologist*, 56, 216-217. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.216>
- Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (Ed.). (2002). *Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press.
- Solomon, R. C., & Malpas, J. (2017). *Ölüm ve Felsefe* (N. Küçük, Çev.). İthaki Yayınları.
- Stark, R., & Glock, C. Y. (1968). *American Piety: The Nature of Religions Commitment*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

- Süzen, Y. (1993). *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
https://www.kitantik.com/product/Turk-Toplumunun-Laiklik-Anlayisi_0z8kgltk8lgpefa1iyx
- Şenol, C. (1989). *Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılarda Ölüme İlişkin Kaygı ve Korkular* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tan, S. J., Tambyah, S. K., & Kau, A. K. (2006). The Influence of Value Orientations and Demographics on Quality-of-Life Perceptions: Evidence from a National Survey of Singaporeans. *Social Indicators Research*, 78(1), 33-59. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-7158-z>
- Taplamacıoğlu, M. (1963). *Din Sosyolojisi*.
- Teke, E., Hamarta, E., & Avşaroğlu, S. (2021). Ölüm Kaygısı ile Yaşamın Anlamı ve Pozitif Şemalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Future Visions Journal*, 5, 9-16.
<https://doi.org/10.29345/futvis.165>
- Tekin, M. (2011). *Kutsal Sekülerizm*. Açılım Kitap.
- Tel, H., Koç, M., & Aydın, H. T. (2020). Evde Yaşayan Yaşlılarda Yalnızlık, Yaşam Doyumu ve Ölüm Kaygısının Belirlenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10.
<https://doi.org/10.21733/ibad.760027>
- Templer, D. I. (1970). The Construction and Validation of a Death Anxiety Scale. *The Journal of General Psychology*, 82(2), 165-177. <https://doi.org/10.1080/00221309.1970.9920634>
- Templer, D. I., Awadalla, A., Al-Fayez, G., Frazee, J., Bassman, L., Connelly, H. J., Arikawa, H., & Abdel-Khalek, A. M. (2006). Construction Of A Death Anxiety Scale–Extended. *Omega-Journal of Death and Dying*, 53(3), 209-226. <https://doi.org/10.2190/BQFP-9ULN-NULY-4JDR>
- Terör Yönetimi Teorisi. (2023). İçinde *Wikipedi*.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ter%C3%B6r_y%C3%B6netimi_teorisi&oldid=29578567
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1988). Elements Of Death Anxiety and Meanings Of Death. *Journal of Clinical Psychology*, 44(5), 691-701. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(198809\)44:5<691::aid-jclp2270440505>3.0.co;2-d](https://doi.org/10.1002/1097-4679(198809)44:5<691::aid-jclp2270440505>3.0.co;2-d)
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1990). Meanings Of Death and İntrinsic Religiosity. *Journal of Clinical Psychology*, 46(4), 379-391. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(199007\)46:4<379::aid-jclp2270460402>3.0.co;2-a](https://doi.org/10.1002/1097-4679(199007)46:4<379::aid-jclp2270460402>3.0.co;2-a)

- Topuz, İ. (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi]. <http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/6852>
- Turan, Y. (2009). *Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık.: C. 215 s.* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). İstanbul : Ensar Neşriyat.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), Article 1. <https://doi.org/10.18505/cuid.406750>
- Turan, Y. (2020). Din Psikolojisi Alanında Q1 Sınıfındaki Dergilerde Yayımlanan Çalışmaların Eğilimleri. İçinde Y. Turan (Ed.), *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi* (1. bs, s. 318). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turan, Y., Dadfar, M., Abdel-Khalek, A. M., & Cikrikci, Ö. (2022). Love of Life in Turkish Students During The COVID-19 Pandemic. *Mankind Quarterly*, 62(3), Article 8. <https://doi.org/10.46469/mq.2022.62.3.8>
- Tureng—Din—Türkçe İngilizce Sözlük.* (2023). <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/dindar%C4%B1k>
- Tureng—Kaygı—Türkçe İngilizce Sözlük.* (2023). <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/kayg%C4%B1>
- Tureng—Ölüm—Türkçe İngilizce Sözlük.* (2023). <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/%C3%B6l%C3%BCm>
- Turgay, M. (2003). *Ölüm Korkusu ve Kişilik Yapısı Arasındaki İlişki* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı.
- Tümer, G. (1986). *Çeşitli Yönleri ile Din*.
- Tümer, G. (1994). Din. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 312-320). <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>
- Türkeri, M. (2016). *Hayatın Anlamı ve Ölümsüzlük*. Lotus Yayınevi.

- Ulutürk Akman, S. (2021). Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 81, Article 81. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.81.986105>
- Uysal, A. (2021). Yaş ve Dindarlık İlişkisi. *Sosyologer*. <https://www.sosyologer.com/yas-ve-dindarlik-iliskisi/>
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İfav.
- Uysal, V. (2006). *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın* (1. basım). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Ünal, S. (2020). Dehşet Yönetimi Kuramı Bağlamında COVID-19 Salgını Hakkında Psikososyal Bir Değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), Article 1. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.30932>
- W. Wahl, C. (1965). The Fear of Death. İçinde H. Feifel (Ed.), *The Meaning of Death* (ss. 16-29). McGraw-Hill.
- Willaime, J.-P. (1998). *Sociologie des Religions*. Presses Universitaires de France.
- Yakıt, İ. (1993). *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*. Ötüken.
- Yaparel, R. (1987). Dinin Tanımı Mümkün Mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi*.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Karahan Yayınları.
- Yıldız, H. (2015). *Pozitif Psikolojik Sermaye, Örgütsel Güven ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Alan Araştırması* [Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/1819>
- Yıldız, M. (1998). *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=IgwXss36GViTfQQHHS8C1g&no=IgwXss36GViTfQQHHS8C1g>
- Yıldız, M. (2001). Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma. *Tabula Rasa*, 1, 19-42.
- Yıldız, M. (2002). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14, 161-174.

Yıldız, M. (2014). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi; 31). İzmir İlahiyat Vakfı.

Yörük, A. (2019). *Yaşlıların Sosyal ve Dini Yaşamına Sosyolojik Bir Bakış: Karaman örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

EKLER

Ek 1. Dini Yönelim Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve bu ifadelerin her birine ne ölçüde katıldığınızı ya da katılmadığınızı uygun seçeneği işaretleyerek belirtiniz.

1. Dini inançlarımı, hayatımın diğer tüm alanlarına uygulamak için elimden geleni yapmaya çalışırım.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

2. Dini inancın bana sağladığı en büyük yarar hüznün ve talihsizliklerle karşılaştığımda beni rahatlatmasıdır.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

3. Hayata bakışımın temelinde dini inançlarım yatar.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

4. Dua etmemim başlıca nedeni dua etmem gerektiğinin öğretilmesidir.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

5. İbadetin en önemli amacı kişiye huzur vermesi ve güven sağlamasıdır.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

6. Dürüst ve ahlaklı bir yaşam sürdürdüğüm sürece, neye inandığım çok fazla önemli değildir.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

7. Şartlar engellemediği sürece; her gün beş vakit namaz kılarım.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

8. Senede bir kere malımın zekâtını veririm.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

9. Şartlar engellemediği sürece; insanın ömründe bir kez hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

10. Kendi sosyal ve ekonomik refahımı korumak için zaman zaman dini inançlarımdan ödün vermem gerektiğini düşünürüm.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

11. Dini amaçlı bir gruba katılacak olsam sadece kuran kurslarında ya da toplumsal yardımı amaçlayan dini gruplara katılırdım.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

12. Dindar olmakla birlikte hayatta daha birçok önemli şey olduğuna inanıyorum.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

13. İnançla ilgili kitap okurum.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

14. Dini tefekküre dalmak için zaman ayırmak benim açımdan önemlidir.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

15. Dini bir cemaate üye olmamın bir nedeni toplum içinde bana mevki kazandırmasıdır.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

16. Çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissedirim.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

17. İbadet etmek bana, mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamalıdır.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

18. İnançlı biri olsam bile dinsel düşüncelerimin günlük yaşamımı ve ilişkilerimi etkilemesine izin vermem.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

19. Şartlar engellemediği sürece; ramazan ayında oruç tutarım.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

20. İbadet yerleri iyi sosyal ilişkiler kurmam açısından önemlidir.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

21. Dine ilgi duymamın başlıca nedeni ibadet yerlerinin bana sıcak bir sosyal ortam sağlamasıdır.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

22. Hayatın anlamıyla ilgili pek çok soruyu cevaplandığı için din benim açımdan özellikle önemlidir.

↑ Hiç Katılmıyorum ↑ Pek Katılmıyorum ↑ Kararsızım ↑ Biraz Katılıyorum ↑ Tamamen Katılıyorum

Ek 2. Ölüm Anksiyetesi Ölçeği

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Her birinin sizin duygularınızı, düşüncelerinizi, davranışlarınızı ne ölçüde tanımladığına karar veriniz.

“Hiç, Biraz, Orta, Fazla, Çok Fazla” seçeneklerinden birinin altına (X) işareti koyunuz.

	Hiç	Biraz	Orta	Fazla	Çok Fazla
1. Ne zaman hasta olsam ölümden korkarım.					
2. Ölüye bakmaktan korkarım.					
3. Mezarlık ziyaret etmekten korkarım.					
4. Bir ameliyat olma olasılığı beni dehşete düşürür.					
5. Kalp krizi geçirmekten korkarım.					
6. Ölümün beni sevdiğim birinden mahrum bırakmasından kaygı duyarım					
7. Ölümden sonraki bilinmeyen şeylerle ilgili endişeliyim.					
8. Bir cesede bakmaktan korkarım.					
9. Kabir azabından korkarım.					
10. Ciddi bir hastalığa yakalanmaktan korkarım.					
11. Defin işlemine tanık olmak beni dehşete düşürür.					
12. Mezarlıkta yürümek beni dehşete düşürür.					
13. Ölümden sonra ne olacağı ile ilgili düşünceler kafamı sürekli meşgul eder.					
14. Uyumaktan ve sonrasında tekrar uyanmamaktan korkarım.					
15. Ölümün beraberindeki acı beni çok korkutur.					
16. Bir cenaze törenine tanık olmak beni altüst eder.					
17. Ölmekte olan bir insanın görünümü beni korkutur.					
18. Ölüm hakkında konuşmak beni altüst eder.					
19. Kansere yakalanmaktan korkarım.					
20. Ölümden korkarım.					

Ek 3. Yaşam Sevgisi Ölçeği

Yönerge: Lütfen, aşağıdaki ifadeleri okuyun, ardından, hangi ifadenin sizin duygularınızı, davranışlarınızı ve düşüncelerinizi ne derece açıkladığına karar verin. Genel olarak sizin için ne kadar uygun olup olmadığını her bir ifade için 1-5 arasında bir değeri işaretleyerek gösterin.

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: Erkek Kadın

Y.S Ölçeği	Hiç	Biraz	Orta	Çok	Çok Fazla
1. Yaşamı sevmemi sağlayan birçok şey vardır.	1	2	3	4	5
2. Yaşam sevgisi beni mutlu ediyor.	1	2	3	4	5
3. Yaşam bana güzel ve harika görünüyor.	1	2	3	4	5
4. Yaşam sevgisi bana umut veriyor.	1	2	3	4	5

Ek 4. Etik Kurul Kararı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Emrah KILIÇ
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0001-9886-8577
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10451511
Lise	Bulancak Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mesleki Deneyim	Diyanet İşleri Başkanlığı
Akademik Çalışmalar	

